

מאמר מערכת הציבור והיחיד, עבר הווה ועתיד

אב-אלול, שני חודשים המסיימים את השנה, הינם בעלי אופי ומהות שונה.
אב - מתאפיין באבל על חורבן המקדש וארץ ישראל. ואילו אלול מתאפיין בעבודה אישית של כל
אדם לשוב בתשובה, ולהתכונן לקראת ראש השנה ויום הכיפורים.

לכאורה יש בקרבם ניגוד המונע זרימה של עבודת היחיד. מחד, השתתפות והיכללות בציבור,
התבטלות אישית, נושא ציבורי משותף ומאחד, ומאידך - התכנסות האני בדרכו אל ה', התמקדות
בחטא ובדרך לתיקונו, התעלמות מן הציבור מתוך חרדה לגורל האישי.

אולם, כשנתבונן ונביט אל הימים המתאפיינים באבל, נווכח שמסתיימים הם בט' באב ולעניינים
מסויימים עד י' באב (או"ח תקנ"ח), ומכאן ואילך ימי אב הם ימים ככל ימי השנה (ראה סימן תקנ"א
בשער הציון אות ב'). ויתר על כן אמרו חז"ל: לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכו' (תענית כו,ב),
ואם כן, פסק הזמן של כשני שלישי החודש, דיו כדי להכין את האדם לקראת הכניסה לימים
הנוראים.

ומכאן לרעיון יסודי ביהדות: האבלות, הכללית והפרטית, היא מסגרת מוגבלת, וכל חריגה ממנה
אינה רצויה (ראה לדוגמא: יו"ד הלכות אבלות סימן שצ"ד סעיף א' ובאו"ח סימן תק"ס). החיים נועדו לעשייה,
התקדמות יצירה! כל זכרון העבר המלווה בצער - עוצר וחוסם בעד ההמשכיות, על כן אינו רצוי
ואף אסור.

חורבן בית המקדש והארץ, גלות ישראל לבין האומות, גלותה של השכינה - על כל זאת צריך
לבכות, להתאבל, להתחנן, לזכור ולא לשכוח - אך במדה מוגבלת, כדי שלא לפגום בעיקר מטרת
החיים - עשיית רצון ה' בלימוד תורה וקיום מצוות, להגדיל תורה ולהאדירה. ובעיקר מתוך אמונה
עמוקה שכל שנעשה, נעשה מתוך כוונה ורצון ה' לטוב לנו. וכל שלב בהיסטוריה אינו מאורע טרגי
חסר משמעות, אלא שלב שבו מתקדמים לקראת שלב גבוה יותר, מתוקן יותר, מושלם יותר.

ומכאן גם נבין את פעולם של גדולי ישראל בכל שנות הגלות, להשתדל עבור יישוב ארץ ישראל:
בעצם התיישבות בה, בסיוע לתושביה, והרמת קרן שבחה ומעלתה. [ועל תרומתם של חכמי
הספרדים בתחומים אלו, ראה בספר "זמרת הארץ" בהוצאת המכון בפרק: "הכמיהה לציון"].

הגלות שנגזרה על עם ישראל וארץ ישראל היא רצון ה' בעקבות עוונותינו וכעונש ותיקון. אך הגאולה, והמעשים לגאולת העם והארץ - אף הם ברצון ה'.

יהי רצון, שכשם שזכינו לראות בבניינה של הארץ ההולך ומתעצם, כן יזכנו ה' לראות ולחזות גם בשוב שכינתו לתוכנו ובשוב כל עמו לכור מחצבתו, ויקויים בנו: "קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון" (ישעיה נב, ח).

גליון מס' 19 עוסק:

א. בעקבות ריבוי ההרכבות האסורות משום כלאים במשתלות, נדרשנו להלכה ולמעשה להגדרת "מין" בהלכה, והיוצא מכך למעשה. בד"ז הבאנו את שאלתו של יו"ר המכון הרב שניאור ז. רווח על פרטי הבעיה מבחינה הלכתית בתוספת נתונים על הבעיה הספציפית (שקד ואפרסק). ועל כך קיבלנו תשובתו של מורה דרכו של המכון הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א.

ב. בעקבות מאמרו של הרה"ג אליהו אחרר שליט"א בתנובות שדה גליון מס' 15 בנושא "חשיבות ומעלת כשרות המאכלים". נשלח מכתב המודפס בגליונו של הגאון רבי חיים דוד הלוי זצ"ל רבה של ת"א, ובשולי הדברים הבאנו את הארותיו של הרב אליהו אחרר שליט"א.

ג. בענין גמר מלאכה באורז ודוחן קיבלנו את בירורו ההלכתי של הרב סעדיה אריבי שליט"א.

ד. ממשיכים אנו בפירסום "אוצר התשובות" - זרעים, ובגליון זה המשך להלכות חדש.

בהמשך הובאו תוצאות בדיקה במעבדה של חרקים בארטישוק - שימורים.

בסוף החוברת הובא המדור "מהנעשה במכון".

ביקרא דאוריתא

המערכת

מידע הלכתי

א. איסור כלאים:

לאחר מפח נפש והפסדים כספיים גדולים, שארע אצל עשרות חקלאים, עקב רכישת שתילים המורכבים כלאים, הנני להזהיר את ציבור החקלאים מקניית שתילים קודם בירור על סוג הכנה של השתיל, ובירור מוקדם במכון אם אין בכנה זו איסור כלאים. יש להזהר בפרט באגסים (הרוב המוחלט מורכב כלאים), אפרסקים, שקדים. מומלץ מאד לברר לפני החתימה על החוזה לרכישת השתילים.

ב. איסור ערלה:

בימים אלו משווקים נקטרינות שיש ביניהם זנים שאחוז הערלה שבו הוא מעל 50% ואסור לקנות זנים אלו בשוק ללא פיקוח כשרותי. **שמות הזנים:** ארטיגלאו, קויין גיט. **צורתם:** (זנים אפילים) הציפה היא בצבע לבן.

ג. חרקים בארטישוק - שימורים:

על פי ממצאים שנאספו במעבדה של המכון נתברר שבבדיקת לבבות ארטישוק בשימורים כל ראש היה נגוע - ראה פרטים בסוף החוברת וראה שם צורת הבדיקה.

ד. חרקים בתירס:

הרינו לשוב ולהזכיר שאין לאכול תירס שלם בקלחים, בשום צורה שהיא, ואין מועיל שום בדיקה להסיר את החרקים שנחבים בין הגרגירים. [ניתן לבשל את התירס כמות שהוא, ולאחר מכן להפריד את הגרגירים ולשוטפם במים].

ה. ירקות ללא תולעים:

מבדיקה שנעשתה במעבדה של המכון, מתברר שגם בחברות המשווקות ירק בחזקת נקי מחרקים, אין אפשרות בעונה זו לנקיון מוחלט. לכן: יש להשרות את הירק במי אמה (ריכוז קל) כ- 3 דקות, ולשוטפו היטב במים, ובד"כ די בזה.

בברכה
שניאור ז. רווח
יו"ר המכון

שאלה שהופנתה למו"ר הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א ולהלן בהמשך תשובתו

הרב **שניאור ז. רווח** שליט"א
הרב המקומי מושב בית עוזיאל ויו"ר המכון

הגדרת מינים שוים בהלכה לענין כלאים ונפ"מ להרכבת שקד על כנות אפרסק - שקד

כ"ח סיון התשנ"ח

לכבוד
מו"ר ועט"ר הגאון
רבי **שלמה עמאר** שליט"א
אב בית הדין הרבני פ"ת
וחבר מועצת הרה"ר לישראל

שלום רב!

התקבלה שאלה במכון מחקלאי שהזמין [חתם חוזה ושילם חלק מהסכום] שתילים של עץ השקד, כאשר הכנות שישמשו את העץ הזה הם שנים, האחת היא כנת ה - 677. והשניה היא כנת ה"הנסן". ועתה נפשו בשאלתו, האם מותר לו ליקח שתילים אלו מהמשתלה, או לא. והספק הוא האם כנה זו היא ממיין השקד ומותרת בהרכבה, או ששני מינים הם ואסורים משום הרכבת אילן.

על מנת ללמוד מעט יותר על כנות אלו, נערך סיור כאשר מו"ר שליט"א בראש, בגינת מכון התורה והארץ, ששם נטועים כנות אלו.

ראשית אפתח בפרטים טכניים על כנות אלו:

כנת 677, היא כנה שנמצאה באקראי בצרפת, וכפי הנראה היא הכלאה טבעית של האפרסק והשקד.

כנת "הנסן" היא כנה שמקורה בארה"ב, כנה זו היא תוצאה של הכלאה בין אפרסק לשקד, שנעשתה בידי אדם.

בהלכה הוזכרו לענין הגדרת המינים בכלאים ג' דברים, והם: הדמיון בעלים, צורת הפרי וטעם הפרי.

להלן השואה בין המינים בג' דברים הנ"ל (בעיקר ע"פ תוצאות הסיוור + בדיקה אישית נוספת).

שקד	אפרסק	הנסן	
* -	+	+	העלים
+	-	+	צורת פרי
+	-	+	צורת גרעין
+	-	גרעין + ***	טעם הפרי **

* אמנם גם אינו רחוק לחלוטין מעלים של שקד בריא.

** על פי טעימה של מו"ר שליט"א

*** ישנו ציפוי עם מעט מאד בשר של פרי להבדיל מאפרסק וטעמה של הציפה כטעם האפרסק

שקד	אפרסק	677	
+	-	+	העלים
-	+	+	צורת פרי
+	-	+	צורת גרעין
+	-	גרעין + ציפה + *	טעם הפרי

* צורת הפרי כצורת האפרסק ממש, עם בשר של פרי וטעמו כטעם האפרסק

מנתונים אלו נראה שכנת "הנסן" דומה הרבה יותר לשקד, ואילו כנת "677" פחות, אם כי לא רחוקה ביותר.

ההגדרות ההלכתיות:

ההגדרה ההלכתית של מין במינו בהלכה, צריכה בירור, מה נקרא מין? האם מה שאנו קוראים היום משפחה, או אולי סוג, או אולי מין? ובאמת כבר יידי אגרונום המכון כה"ר יהורם דנינו הי"ו, חקר ובדק, את הזוגות המופיעים ברמב"ם (פ"ג הלכ' כלאים), והשווה אותם לשמות הבוטאניים כפי שנקראים היום, וע"פ המיון הנהוג היום, ומסקנת דבריו שם הם (ודבריו פורסמו בתנובות שדה גליון מס' 4): א. רוב הזוגות שהזכיר הרמב"ם הם, מאותו סוג ולא מאותו מין בוטני, אך, בכל זאת אינם כלאים. ב. יכולים להיות פרטים בסוג שיהיו כלאים ביניהם. כדוגמת השיפון והחיטים. ג. התרדין והלעונין הינם, ממשפחות שונות מבחינה בוטנית, ונחשבים למין אחד בהלכה. ואמנם סיים שם, בזה"ל: חשוב להדגיש שהזיהום בטבלה אינם מחייבים ויכול להיות שנפלה טעות בהם.

א"כ על כרחך שההגדרה ההלכתית שונה ממה שאנו קוראים היום למין. והנה מצינו ברמב"ם

שכתב (כלאים שם הל' א - ו), "יש מינין בזרעים שיהיה המין האחד נפרד לצורות הרבה מפני שינוי המקומות והעבודה שעובדין הארץ עד שיראה כשני מינין ואעפ"י שאין דומין זה לזה הואיל והן מין אחד אינם כלאים זה בזה. ויש בזרעים שהן דומין זה לזה וצורת שניהן קרובה להיות צורה אחת ואעפ"כ הן הואיל והן שני מינים הרי אלו אסורים זה עם זה". ומוסיף הרמב"ם וכותב (ה"ה) וכן יש זרעים ואילנות אחרות אעפ"כ שהן שני מינין בטבען הואיל ועלין של זה דומין לעלין של זה או פרי של זה דומה לפרי של זה דמיון גדול עד שיראו כשני גוונים ממין אחד לא חששו להם לכלאים זה עם זה. שאין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין". והוסיף ונתן דוגמא לדבר, כיצד הלפת עם הצנון אינן כלאים זב"ז, מפני שפרי של זה דומה לפרי של זה. והלפת עם הנפוס אינם כלאים זה בזה, מפני שהעלין דומין לעלין, אבל צנון עם הנפוס, אעפ"כ שהעלין דומין זה לזה, והפרי דומה לפרי, הרי אלו כלאים, הואיל וטעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה ביותר, וכן כל כיוצא באלו. עכ"ד הרמב"ם ז"ל.

הנראה בודאות ברבינו הרמב"ם, שג' דברים הם הקובעים לענין כלאים, א. הדמיון בפרי. ב. הדמיון בעלים. ג. הדמיון בטעמו של הפרי. והנה שינוי הגוונים שהזכיר הרמב"ם יש שהם רק בצבע הפרי למשל: תאנים לבנות עם השחורות. ויש שצורתם שונה לגמרי, עד שנראים כשני מינים ובלשון בני אדם נקראים הם בשמות שונים, ומכל מקום אינם כלאים כיון שהם מין אחד (עי' בנו"כ שם). ההבדלים בתוך המין באים מתוך שינוי בדרכי עיבוד האדמה, וע"י תנאים מסוימים ניתן לשנות מתכונות הצמח וגם אם מתחילת ברייתם היו גוונים שונים ואין אפשרות בידינו לשנות מגוון לגוון, הם לא יחשבו למינים שונים, הואיל ואין ביניהם סימני ההבדל שקיים בין מין למין, וההבדל הוא רק בגוון, והם אינם כלאים זה בזה.

והנה המקור לדברי הרמב"ם כתבו הנו"כ שם שהוא מהירושלמי (כלאים פ"א ה"ה): אמר רבי [יהונתן] יש מהם הלכו אחר הפרי ויש מהם הלכו אחר העלין, הלפת והצנון הלכו אחר הפרי, הלפת והנפוס הלכו אחר העלין. התיבון הרי צנון ונפוס הפרי דומה והעלין דומין ואת אמרת כלאים? א"ר יונה בזה הלכו אחר טעם הפרי. עכ"ל.

הרמב"ם בפיהמש"נ (כלאים פ"א מ"ד) מבאר וז"ל: ואמרו בגמ' יש מהן שהלכו בהן וכו' ר"ל אם הם דומים לפרי או לעלים לא יחשבוהו כלאים, עכ"ל. ועפ"י פסק להלכה (שם ה"ו), שלפת וצנון ולפת ונפוס אינם כלאים. ואילו צנון ונפוס אע"ג שדומים בעלים ובפרי מ"מ כיון שטעמם שונה, הרי הם כלאים זב"ז.

אלא שהר"ש על משנה ה' שם, מפרש את דברי הירושלמי, שהולכין אחר הכל להחמיר וז"ל: אחר פרי להחמיר, ואחר העלין להחמיר, וכן אחר הטעם להחמיר, עכ"ד. והביאו דבריו הנו"כ על הרמב"ם שם, ועי"ש ברדב"ז שביאר בדברי הר"ש שאם צורת הפרי שונה אע"ג שהעלין והטעם

שוין, מ"מ מחמירים. וכן אם העלים שונים אע"ג שהפרי והטעם שוים הולכים להחמיר, וכן בטעם הולכים להחמיר, עכ"ד. וכפירושו של הר"ש כן פירש המהר"י במ"צ על המשנה שם (מ"ה).
אלא שלענ"ד א"א לפרש את דברי הר"ש והריב"מ"צ כפשוטם, שהרי במשנה ג' (שם) נאמר להדיא, הלפת והנפוס אינם כלאים זה בזה. ופי' הר"ש שם וז"ל: א"ר יונתן כאן הלכו אחר העלים, כלומר לפי שעליהן דומין להדדי אינם כלאים זה בזה, עכ"ל. הרי שלהדיא כתב שאם העלים שוים, הולכים להקל ואינם כלאים זה בזה. וכן ראיתי שפירש הריב"מ"צ על משנה ג' שם, שלפת ונפוס כיון שעליהן דומים זה לזה אע"פ שפריין אינן שוין אינן כלאים.

וא"כ להדיא דלא כמו שכתב הרדב"ז שבעלין שוין הולכים להחמיר כיון שאינם שוים בצורה ובטעם. ומאד נפלאתי שלא ראיתי מי מהפוסקים שהביא את דברי הר"ש ז"ל והקשה עליו מדברים מפורשים שכתב. והן אמנם ראיתי שהמהר"י קורקוס (ה"ו) לאחר שהביא את דברי הר"ש הקשה עליו שאיך אפשר לומר אחר העלים להחמיר, והרי משנה מפורשת היא שהלפת והנפוס אינם כלאים זה בזה וסיים וצל"ע. ואמנם יש להקשות מפי' הר"ש גופיה על המשנה וכו"ל. וע"כ שגם הר"ש והריב"מ"צ ס"ל שלפת ונפוס אינם כלאים ולא פליגי אלא על לפת וצנון וצ"ע. [ועי' במקו"צ להל' ו' שהביאו בשם הרמב"ן עמ"ס ע"ז ס"ו ע"א שכתב, שהלפת והנפוס מין אחד הם, ע"ש. אלא שלענ"ד אם כך יסבור הר"ש א"כ מדוע היה עליו להביא את דברי הירושלמי שהולכין אחר העלים להקל בלפת ונפוס, היה עליו לומר שהם מין אחד ודי בזה (עי' לקמן), ואי"ל שמשום שהם שוים בעלים משו"ז הוּ מין אחד, שהרי הר"ש סבירא ליה שהולכין אחר העלים להחמיר, וצ"ע].

והרדב"ז כתב (סוף הל' ה') שכ"ד הראב"ד שלא פליגי אלא על לפת וצנון ולא על לפת ונפוס, ומכאן הוכיח שאין דעת הראב"ד כדעת הר"ש שאיהו פליגי גם על לפת ונפוס, וצ"ע מה יענה על משנה מפורשת ועל דברי הר"ש שם. ועי' עוד בדברי מרן הכ"מ בסוף הל' א' שמשמע שגם לדעתו לא חולק הר"א אלא בלפת וצנון ולא בלפת ונפוס. ועו"ע מ"ש החזו"א (סי' ג' ס"ק ה' בד"ה ואפשר) שדעת הראב"ד היא כדעת הר"ש. ודבריו הם לא כדברי מרן בכ"מ והרדב"ז הנ"ל.

ושוב ראיתי להרב ארץ חמדה (ספר ב' ח"ב ו') שכבר הביא את דברי הר"ש לענין לפת ונפוס, והוכיח מכך שכתבנו למעלה שא"א לומר כדברי הרדב"ז שס"ל אליביה דדעת הר"ש שיש להחמיר גם בלפת ונפוס, וזה אינו שהרי משנה מפורשת היא וכך ביאר הר"ש שם. ולכן מפרש הארץ חמדה שם, שגם לדעת הר"ש היכא שדומים בסימן אחד, ומאידך אינם דומים וגם אינם רחוקים בשאר הסימנים, שבכה"ג הולכים להקל, והיינו דין דלפת ונפוס. אך היכא שהסימנים סותרים זה את זה לגמרי, ומאידך בדבר אחד הם דומים, בהאי פליגי הרמב"ם והר"ש, שלדעת הרמב"ם אינם כלאים שסו"ס דומים בדבר אחד דמיון גדול, ואילו דעת הר"ש שזה כלאים כיון שבשאר הסימנים אינם דומים כלל, עכ"ד. ושמחתי מאד שמצאתי מי שהעיר בזה.

אלא שעל עיקר דבריו צריך ביאור, שהרי לפת וצנן שלכו"ע פליג הר"ש וס"ל להחמיר, מ"מ הרי בפרי הם ממש דומים, וגם לענין העלים אע"ג שהם אינם דומים, מ"מ א"א לומר שהם רחוקים, שהרי לפת ונפוס דומים בעלים, ומאידך צנן ונפוס גם דומים בעלים, ובע"כ צריך לומר שיש ביניהם דמיון, אלא שהוא אינו דמיון גדול, [ועי' לקמן שהבאנו את הדברים בשם החזו"א] וא"כ היה צריך לסבור הר"ש שזה מותר, שאינו שונה מדין לפת ונפוס. ועי' בארץ חמדה שם באות ו' מש"כ ודו"ק. ועו"ע שם במסקנתו שהעיקר הוא הטעם, ועי' לקמן מה שכתבנו.

מ"מ להלכה כתב הרמב"ם שכוונת הגמ' היינו להקל בדמיון של דבר אחד, מלבד אם הטעם רחוק ביותר. והמהר"י קורקוס שם הגדיר את הדברים כך: שלפת וצנן ולפת ונפוס, אינם רחוקים בטעם ריחוק גדול [לשונו שם], על כן הקילו בהם מפני שדומים בדבר אחד. משא"כ אם יש בטעם ריחוק גדול, אע"ג שדומים בב' הדברים יש להחמיר. וכדברי הרמב"ם כן פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' רצ"ז סעי' ט"ו).

והנה מכל דין זה דלפת וצנן למדים אנו דבר אחד, שאין צורך בדמיון מוחלט בכלום, שהרי אע"ג שלפת וצנן הם שוים בפרי, ולא בעלים, ואע"ג שלפת ונפוס שוים בעלים ולא בפרי, מ"מ נאמר בירושלמי שצנן ונפוס שוין גם בפרי וגם בעלים, הכיצד? והרי צנן שוה ללפת בפרי והלפת לא שוה בפרי לנפוס, וא"כ כיצד שוה הצנן והנפוס בפרי, וכן יש להעיר לענין העלים? אלא על כרחך שכל הדמיון כאן הוא אמצעי וכלשונו הנפלאה של החזו"א (סי' ג' ס"ק ה') שהצנן הוא אמצעי בריחוק בין לפת לנפוס בדמיון הפרי. והנפוס הוא אמצעי בריחוק בין לפת לצנן בדמיון העלים. ובטעם הלפת הוא הממוצע בין הצנן והנפוס. עכ"ד. הרי שלכל הדברים אי"צ דמיון ממש. וזהו שכתב הרמב"ם (ה"ו) "טעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה ביותר". (ועי' עוד במ"ש הרדב"ז בסוף הלכה ה' ע"ש).

ומה שכתב הרמב"ם בה"ה שאם העלין של זה דומין לעלין של זה או פרי של זה דומה לפרי של זה דמיון גדול לא חששו להם לכלאים, ע"כ. ודבריו אלו כתב כהקדמה לדין הלפת וכו', צ"ל דמיון גדול אך לא מוחלט, דאל"כ קשה היאך שוה הצנן והנפוס, וכמבואר בפסקה הקודמת.

והנה לענ"ד חובה להדגיש, שמה שכתב הרמב"ם שכיון שהם רחוקים ביותר, הרי הם כלאים זה בזה אע"ג שהם דומים בשאר הדברים, היינו דוקא כשהן שני מינים בטבען כגון הלפת, הצנן והנפוס, [וכמבואר בר"מ בה"ד שהיא דברי הקדמה להל' ה', ועי' במקו"צ מ"ש בשם הרמב"ן ואי"כ דעת הר"מ] שבכה"ג אם הם רחוקים יותר מדי בטעם, בכה"ג אין להקל אע"ג שדומים בעלים ובפרי. משא"כ אם אינם רחוקים יותר מדאי, אע"ג שהם שני מינים בטבען כגון הלפת והנפוס או הלפת והצנן, בכה"ג אם יש דמיון גדול [ואי"צ מוחלט] או בעלים או בפרי, לא חששו לכלאים. אבל היכא שהוא מין אחד בטבעו, אפילו הטעמים שונים לגמרי, אינם כלאים זב"ז. ומנא

אמינא לה, מהא שכתב הרמב"ם בהלכה ג' החיטים והזונין אינם כלאים זה בזה. ולכאורה החיטין והזונין טעמם שונה לחלוטין, שהרי להדיא שנינו (ירושלמי רפ"ק הכלאים) שזונין מאכל יונים הוא ולא מאכל אדם, וא"כ אחר שטעמם שונה כ"כ עד כדי כך שאינם ראויים למאכל אדם, היו צריכים להיות אסורים משום כלאים. ואל תאמר שהא שאינם כלאים זה דוקא משום שהם אינם מאכל אדם, שהרי קי"ל שזונין עם שעורים הוו כלאים, וע"כ היינו טעמא משום שעם החיטין הם מין אחד ולא עם השעורים. וכן היא להדיא מסקנת הגמ' בירושלמי שם וז"ל: ... מעתה יהיו כלאים עם החיטין, אמר רבי יונה מין חיטים הם אלא שהפירות מזנים ע"כ. ועי' בפ"י הפני משה שם, שאינן יוצאין כמו שזורעים אותם, אלא נפסדים ומקולקלין. (ואע"ג שהרמב"ם מנה עם החיטין והזונין גם מינים שאינם בהכרח מין אחד בטבען [כוסמין ושיפון - עי' רב"ז ומהרי"ק בשם פיהמש"נ להרמב"ם ועי' בהערה למהרי"ק מהדורת פרנקל], מ"מ לענין חיטין וזונין הדין דין אמת).

ועי' בפ"י הר"ש על משנה א' בכלאים. ועי' עוד ברמב"ם פ"א הל' ה"ד שכתב שאין נוהג כלאים במאכל בהמה, וא"כ יש להקשות מדוע הכא בזונים עם השעורים נוהג כלאים? וכבר הקשה זאת מרן הכ"מ שם ויישב, שמה שכתב הר"מ שאינו נוהג אלא במאכל אדם לאו דוקא, אלא כל שהאדם רוצה בקיומו ואפי' למאכל בהמה וכגון זונין ליונים, אסור משום כלאים. ועי' בפ"י המראה פנים על הירושלמי שם שכתב שדברי הכ"מ הם דברים שא"א לקיימם ומוכיח את דבריו מלשון הרמב"ם, ולכן כתב לחלק בין כלאי זרעים לבין כלאי הכרם, עי"ש. וע"ע בספר מרכבת המשנה על הרמב"ם בפ"א שם שכתב שדברי הכ"מ דחוקים, ולכן כתב שע"כ צריך לומר שזונין ראויים למאכל אדם ע"י הדחק, ודי בזה לאסור משום כלאים, משא"כ בתרומה שזה נקרא מן הרע על היפה, ולכן פסק הר"מ בהל' תרומות (פ"ה ה"ג) שאין תורמין זונין על חיטין שאין תורמים מן הרע על היפה. וע"ע שם שלא הסכים לחלק בין כלאי זרעים לכלאי הכרם. ועו"ע להרב חזו"א שכתב (כלאים סי' א' ס"ק י"ב בסוד"ה ומיהו) וז"ל: ולפי"ז צ"ל דזונין נמי נאכל לאדם ע"י תיקון וצ"ע.

מ"מ לכל הפירושים, בין אם אינו נאכל אלא בשעת הדחק, ובין אם נאכל בשעת הדחק רק ע"י תיקון וק"ו אם כדעת מרן הכ"מ שאינו נאכל כלל לאדם, הרי ודאי ללא כל ספק שרחוק טעם הזונין מטעם החיטים, וע"כ שאינו כלאים עם החיטים משום שהוא מין חיטים, וכאשר הוא אותו מין בטבעו לא אכפת לי מצורתו וטעמו. וזהו שכתב הרמב"ם בפרק ג' הלכה א' שבמין אחד שנפרד לצורות הרבה עד שנראה כשני מינים, אע"פ שאינן דומים זה לזה, הואיל והן מין אחד אינם כלאים זה בזה. ע"כ. ולא חילק אם אינם דומים בעלים או בפרי או בטעם.

ומכאן קושיא למה שראיתי שכתב בספר ארץ חמדה (ספר ב' חלק ב' ו' אות ג')... דאילו שינויי טעם לא יצוירו במין אחד כלל, דעל ידי שינויי הטעם יחשבו לשני מינים. ובהמשך כתב, שהגם ששני מינים שרחוקים בטעם מ"מ אם דומים בעלים או בפרי הרי"ז מותר, וע"כ שמה שנאמר "הלכו אחר הטעם" היינו כשרחוקים ביותר שאז אין סומכים על שאר דמיונות. עכ"ד. ויש להבין שהרי כנז'

לעיל חיטין וזונין טעמם רחוק לגמרי וכתב עליהם בירושלמי שהם מין אחד, וצ"ל (ועי' לקמן מ"ש בדבריו לענין הדרים ודוק לעניינו). ועו"ע בארץ חמדה שם מש"כ לענין ההדרים, ועי' לקמן. ואמנם מצאנו להרב לבושי שרד (חידושי דינים סי' ק"ו והב"ד בפ"ת סי' רצ"ה סק"ב) שכתב לאסור הרכבת תפוחים על תפוחי יער הנקרא קוואסנציני"ס, והעלה שגם במין הרע שלהם וגם במין הטוב אסורה ההרכבה, ובתו"ד כתב שגם במעולה שבהם אסור, כיון שרחוקים הם בטעם והוי כשני אילני מאכל. עכ"ד. ולכאורה היינו שלא כדברינו דלעיל שבמין אחד אפי' רחוקים בטעם אינם כלאים זב"ז. אלא שכבר בתשובות משכנות יעקב (הב"ד בפ"ת שם), פליג עליו והתיר את הרכבתם לכתחילה, כיון שמה שהם משונים הרבה בטעמם לא איכפת לי, שכן סו"ס הם מין אחד, ולא גריעי מזונין וחייטים. ומה שהצריך הרמב"ם קירבה בטעם היינו דוקא באותם שהם שני מינים בטבע. עכ"ד. והן הן הדברים הנ"ל.

ומצאתי להגאון הרש"ק בספרו שו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' רצ"ב) שכתב בקצרה ממש בנידון התפוחים הנ"ל, שהעיקר שהם אינם כלאים זה בזה והווי מין אחד, וראיותיו של הלב"ש אינם ראיות כלל, והוסיף שם שזכור לו שהגאון מוהרא"ז מרגליות בתשובותיו גם חולק על הלב"ש. עכ"ד. וכן ראיתי למרן החזו"א (כלאים סי' ג' ס"ק ו') שהביא את המחלוקת שהובאה בפ"ת הנז' וכתב שלעיקר דברי המשכנ"י שבמין אחד לא איכפת לן מריחוק הטעם, כן היא גם דעתו [וציין לסי' ב' ס"ק י"ח - שם כתב לענין דקל עי"ש] אלא שיש לדעת מנין לו שהן מין אחד. עי"ש. [ולענ"ד הדברים מפורשים גם בדברי הרב המבי"ט בספרו קרית ספר על הרמב"ם שם בהל' ג', עי"ש]

ואמנם ראיתי שאלה שנשאל הראש"ל הגאון הרבצ"ח עוזיאל זצ"ל בשנת תרצ"ה אודות הרכבת משמש על שקד, ואודות עצי הדר אם נחשבים למין אחד. וענה להם בתשובה בזה"ל (שו"ת משפטי עוזיאל חיו"ד סי' כ"ד): מכאן למדנו כלל גדול בכלאים: א. כל אילנות שהם מין אחד, ודומים בצורת עליהם ופירותיהם, אינם כלאים זה בזה. ב. אילנות שהם מין אחד ודומים בצורת עליהם, ופירותיהם, אבל רחוקים ביותר, בטעם הפרי שלהם, כשני מינין הן, והווי כלאים זה בזה. ג. אילנות שהם שני מינים בטבעם, אע"פ שהם דומים זה לזה, בצורת העלים ופירותיהם הם כלאים זה בזה. ומכאן ענה הראש"ל ז"ל, לשואליו, שהמשמש והשקד שני מינים הם ואסורין בהרכבה. ואילו הפירות הדר, הואיל ומין אחד הם, ודומים בעליהם או בפירותיהם, וקרובים בטעמם, הרי הם מין אחד ואינם כלאים זה בזה. ואולם הוסיף שם וכתב, שגם בפירות הדר אם הטעם רחוק זה מזה כגון הלימון המתוק והחמוץ, הרי הם כלאים זה בזה (אע"ג שהפרי והעלין שווין). עכ"ד.

ולענ"ד אחמה"ר לא זכיתי להבין דבריו, שהרי כנ"ל במין אחד אפי' רחוקים בטעמם, אינם כלאים זה בזה ולא כמ"ש באות ב'. ואדרבה אם דעתו שמיני הדר מין אחד הם, א"כ אפילו החמוץ והמתוק אינם כלאים זב"ז, וצ"ל ע. [ומש"כ שם גבי פירות הדר, עי' למרן החזו"א בהלכות כלאים (סימן ג') אות ז' ובסי' ב' ס"ק ט). ועו"ע למרן הראש"ל שליט"א, בשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' י"ט אות ז')

שהביא דברי הפוסקים ז"ל בד"ז, ובמילואים (שם עמ' שמ"ח) כתב, שמ"מ לענין כלאים אין להקל בזה. וכדעת מרן החזו"א זיע"א. ועוד הביא שם, מה שכתב בשו"ת משפט כהן (סימן כ"ה) דדי לנו במה שהונהג מכבר להרכיב תפוז עם לימון מתוק, וגם בזה החרדים מהדרים להרכיב על ידי גוי. אבל תפוז ואשכולית לא נהירא לחושבם מין אחד. ועי' בתשובה למור"ר שליט"א בענין עץ המורכבים על ענפיו כמה מזני ההדר בד"ז (תנובות שדה גליון מס' 12) עי"ש].

ועי' עוד מש"כ החזו"א (שם סי' ב' ס"ק ט בד"ה ונראה) שתפוז וחושש מין אחד הם, עכ"ד. והיינו כנ"ל שאע"ג שהמציאות היא שהחושש טעמו רע ומר ושונה לגמרי מהתפוז, מ"מ כיון שמין אחד הוא, לא אכפ"ל מהשוני בטעם. (ומש"כ שם לעיל בד"ה והלכך, נראה שהעיקר על שאר ההרכבות בהדר כגון תפוז על לימון שהזכיר שם). אלא שעל עצם קביעתו זו של מרן החזו"א ז"ל שהם מין אחד פקפק מרן הגרשז"א בספרו מנחת שלמה (סי' ע"א אות ט') שמהיכ"ת שהם מין אחד. [ודוק שם שזה עיקר שאלתו, ולא רק מריחוק הטעמים].

ובספר ארץ חמדה (ספר ב' חלק ב' פ"ו אות ד') כתב וז"ל: ולפי הנחה זו שהיתר העלים או הפרי היינו בשרחוקים זה מזה בטעם, דאי לאו הכי לא הווי שני מינים נראה דכל סוגי ההדר יכולים להיות ניתרים לדעת הרמב"ם על יסוד דמיון בפרי או בעלים דאף במינים אלה שטעמם רחוק זה מזה עד כדי שלא יחשבו לשני גוונים של מין אחד, מ"מ אין הם רחוקים ביותר זה מזה דכולם יש בהם גם תכונות משותפות בטעם ולא גרעו משאר שני מינים הרחוקים זה מזה בטעמם, עכ"ד.

נמצאת למד שדעתו ז"ל, שמיני ההדר הם שני מינים שכן טעמם רחוק זה מזה, (ולא מין אחד כמש"כ המשפטי עוזיאל הנ"ל), אלא שכיון והם אינם רחוקים ביותר זה מזה שיש בהם תכונות משותפות בטעם [אולי זה טעם בסיסי ועי' מ"ש מור"ר הגר"ש עמאר שליט"א במאמרו שם על דברי הרב עוזיאל ודו"ק. ואולי זה הביאור לדעתו בחיטין וזונין ודו"ק], הרי הם כשאר שני מינים שיש לבודקם בעלים או בפרי, ולכן על יסוד הדמיון ביניהם כתב שלדעת הרמב"ם כל ההדרים מותרים. וכ"ז הוא לשיטתו.

אלא שמצאתי להרב ערוך השולחן (יו"ד סי' רצ"ה ס"ק י"ד) שביאר בדעת הרמב"ם שכל שאנו רואים שהם מינים נפרדים לגמרי, שאינם מסוג אחד כלל, דאז אפילו אם העלין דומין זה לזה או הפרי דומה, הוי כלאים. אבל אם הם רק שני מינים בטבען, כלומר שהכל מין אחד, אך בטבעם אין להם דמיון, כגון תפוחים שיש מהם מתוקים כדבש, ויש מהם חמוצים כחומץ וכו', ולכולם יש להם שם כולל וכו', בזה אומר הרמב"ם דכשהעלין או הפרי דומין, אינם כלאים זה בזה. ובהל' ט"ו כתב שמשו"ז בכל מיני תפוחים וכו' אין כלאים שהם דומין זל"ז, אלא שיש בהם גדול וקטן וממילא גם הטעם שונה, אלא שסו"ס הכל מין אחד, עכ"ד ועי"ש.

הרי שלדעתו כל ההיתר הוא במין אחד אלא שהם שני מינים בטבע, אך בשני מינים שונים לעולם הוי כלאים, ולענ"ד לא כך מדויק ברמב"ם וכן"ל, ואדרבה מדעת הפוסקים נראה שהיכא שזה מין אחד לא אכפת לן כלל מהדמיון, ולכן בתפוחים שהם מין אחד הסכימו הפוסקים דלא כהלבו"ש, והיינו דלא כדבריו. (ועי' בסוף הל' ט"ז שהביא את מחלוקת הלבו"ש והמשכנ"י ולא דן בדבריהם, ע"ש).

ואמנם כל זה במין אחד, אך היכא שהם שני מינים בטבע, בהא כתב הרמב"ם (שם הל' ב', ד') שאף אם הם דומים, הרי הם כלאים זה בזה, והיינו שאמנם הם דומים אך רק דמיון מועט ולא דמיון גדול, הרי הם כלאים. אך אם הם דומים דמיון גדול [ואי"צ מוחלט וכן"ל], עד שיראו כשני גוונים ממין אחד, בהאי אינם כלאים זב"ז ואפילו שהם שני מינים [עי' מהרי"ק ה"ה]. וכיצד נקבע הדמיון? על כך כתב הרמב"ם שהדמיון נקבע באחד משניים או דמיון בעלים או דמיון בצורת הפרי, שאם הם דומים דמיון גדול באחד משניהם או בעלים או בפירות, אע"ג שהם שני מינים אינם כלאים זב"ז. ועד כאן לא הזכיר הרמב"ם ענין של טעם הפרי, וגם בה"ד וגם בה"ה הזכיר רק הענין של עלים וצורת פרי, והיינו כמו שסיים בה"ה שהכל הולך אחר מראית העין, והיינו על מנת להתיר שני מינים צריך דמיון גדול בעלים או בפירות, ובכך סר החשש של מראית העין.

ואמנם לימדנו הרמב"ם שאע"ג שע"י הדמיון בעלים או בפירות סר החשש של מראית העין, מ"מ יש תנאי בסיסי שאמנם אינו מצריך דמיון גדול, אך צריך שלא יהיה רחוק ביותר, והוא הטעם, היינו שבענין שיהיה צד שווה בטעם של שני המינים, ואפי' אם אינו קרוב, מ"מ העיקר שלא יהיה רחוק ביותר, וכך דייק המהרי"ק מהא שכתב הרמב"ם "רחוק ביותר". ודין זה אינו משום מראית העין, שהרי בדמיון בעלים או בפרי או ק"ו בשניהם סר החשש של מראית העין, ועכ"ז קי"ל שהצנן והנפוס כלאים זב"ז, ולא משום מראית העין, אלא משום ששונים הם בטעם רחוק גדול ביותר, ודין נוסף הוא.

ולענ"ד צריך צריך לבאר ברמב"ם כך, שלענין כלאים אסרה תורה כל שהם שני מינים הבולטים שהם שני מינים, וכיצד מבחינים? על כך לימדנו הרמב"ם שבשנים זה ניכר, או במראה או בטעם, במראית העין היינו ע"י הדמיון בעלים או בפרי, ובטעם היינו הקירבה בטעמם של המינים. אלא שסוכ"ס כיון שהעיקר הוא מראה העין, על כן כתב הרמב"ם שבעלים ובפרי שזה משום מראית העין, בענין דמיון גדול, ומאידך בטעם די שלא יהיה רחוק, שכן סוכ"ס בטעם גם באותו מין ודאי יש טעמים שונים ומגוונים, ועל כן לא בהכרח שאם הטעם שונה שזה ניכר שזה שני מינים, אלא א"כ זה רחוק ביותר בטעם, ואזי זה ניכר לכל שזה שני טעמים, ולא יועיל לן שלעין ניכר שזה מין אחד ע"י העלים או הפרי או שניהם יחד, שכן טעמו מוכיח שהם שני מינים. וכן מוכח מלשונו של הרב המבי"ט (קריית ספר על הר"מ שם פ"ג) שכתב, וכן אפילו הם שני מינים אלא שדומין זה לזה בפרי או בעלין דמיון גדול, וכו', וצנן ונפוס אע"פ שדומין זה לזה בפרי ובעלין הם כלאים זה בזה הואיל וטעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה, על ידי הטעם ניכר שהם שני מינים, והווי כצמר ופשתים דהווי

כלאים. עכ"ד. והיינו כדברינו הנ"ל שע"י החסרון בטעם הרי הוא ניכר ששני מינים הם, אלא שזהו חסרון בחיך ולא בעין, ואפשר שהחסרון הכללי חד הוא. ואמנם אודה ולא אכחד, שראיתי להרב מקדש דוד (סי' ס"א אות ד') שכתב שיטה חדשה ברמב"ם והיא שס"ל להר"מ שהעיקר הוא מראית העין, ולכן אם הם שוין בעלים או בפרי אינם כלאים זה בזה ואפי' הטעמים רחוקים לגמרי. ומה שכתב הר"מ לענין צנון ונפוס שמכיון שהטעם רחוק הם כלאים זב"ז, ואע"ג ששם גם העלים וגם הפרי דומים, יש לומר, ששם הפרי והעלים רק דומים ולא שווין ולכן הם כלאים זב"ז, ועי"ש עוד בדבריו. ומ"מ לענ"ד פשוט דברי הרמב"ם אינם מורים כדבריו, וכן ממה שנקטו כל המפרשים הנ"ל בסוגיא דלפת צנון ונפוס נראה דלא כדבריו, וכן דעת המהר"י קורקוס להדיא דלא כדבריו, ע"כ.

וא"כ על פי כל דברינו הנ"ל למדנו: עצים שונים שהם ממין אחד, אינם כלאים זב"ז, ואפילו שונים הם בטעמם. ואם הם שני מינים בטבען, יש להקפיד בראש, שלא יהיו רחוקים בטעם הפרי, ובנוסף צריך דמיון גדול [אך לא מוחלט] או בעלים או בפירות. [ובתשובה אחרת כתבתי על פי הנ"ל להגדיר שהדלעת והדלורית מין אחד הם, ואין בהם משום כלאים, ומותר לעשר מזה על זה].

והשתא נבוא לנידו"ד, וטרם שאכתוב את הנלענ"ד, רק אומר שאמנם ידעתי מש"כ הפוסקים בענין הכרעת המינין בימינו, וכמש"כ בספר בתי כלאים (כ"ז א') שאין הדבר בידינו כלל, אלא דבר זה מסור לחכמים שיש מהם דומים זה לזה כמין אחד ואפ"ה אסורים ויש מהם שנראים כשני מינים ואפילו הכי התיירום חכמים. וגם מרן החזו"ן איש (כלאים ג' א') כותב "סידור המינים הוא עפ"י הרגשות רבות כי מלבד התבנית והמראה והטעם אצור בכל פרי מזון אחר כפי רוב היסודות האצורים בדם החי, ובהרגשות פנימיות מכיר האדם בחלוקת המזון של כל פרי ופרי, והכריעו חכמים ברוח קודשם מה הן מין אחד ומה הם שני מינים, ואותם שהכריעו שהם מין אחד אעפ"י שאינם דומים בחיצוניותם במראה או בצורה אינם כלאים. וכתב עוד שם (סק"ב) שהכרעת המינים תלוי בטבעם ולא במראיתם ותבניתם החיצוני. ואמנם בהמשך (סק"ט ז') כתב, ואעפ"י שהכרעה זו של טבע הצמחים היא רק ע"י חז"ל ברוח קודשם, מכל מקום גם בימינו אפשר לקבוע את המין לפי החלטת חכמי דורנו. וכן בסי' ג' (סק"ו ר') כתב, וד"ל: נראה שאף בדורותינו רשאים החכמים לסמוך על הכרעתם בצורות המשתנות איזה מהם מין אחד ואיזה מהם שני מינין וכו', מ"מ כל שדעתנו מכרעת הכרע גמור שאין בו ספק, סומכים אנחנו להתיר. עכ"ד. ובאמת מלשון הרמב"ם הנ"ל (סוף הל"ו) שכתב "וכן כל כיוצא באלו". נראה שהשאיר מקום לחכמים להחליט מה הוא כל כיוצא באלו. ולא רק מה שנמסר ע"י החכמים מדור דור. אלא שכל זה מסור בידי החכמים, ואני שלא הגעתי לדרגה זו, כותב את דברי רק כהמלצה לפני מו"ר שליט"א שלו הרשות להורות.

הדמיון בין הכנות לשקד:

ראשית נאמר, שאפרסקים ושקדים, שני מינים הם, וכנאמר במשנה שפסקה הרמב"ם להלכה (פ"ג

ה"ד), וכנות אלו למרות שהוכלאו משניהם גם יחד, נראה שעדיין הם שני מינים, ועל כן אנו צריכים לבחון את הדמיון ע"פ ההלכה, וכפי שכתבו הרמב"ם. (ועי' מש"כ החזו"א - כלאים סי' ג' ס"ק ג' בד"ה יש לעיין ודו"ק לנידו"ד).

כנת "הנסן" והדמיון לשקד:

טעם הגרעין כטעם השקד, היינו לא רק שאינו רחוק אלא כטעמו ממש. [ואמנם הציפה כטעם האפרסק, מ"מ אין שם בשר של פרי כאפרסק כלל ורק הציפוי בלבד, ונלענ"ד שאין זה מעכב כלל, שהעיקר בו הוא הגרעין]. ונותר בידינו לבדוק את החשש של מראית העין. וע"פ התוצאות הנ"ל, צורת הפרי ממש כצורת השקד. ובכך כבר דיינו להתירו לכתחילה משום כלאים. ויש מקום לומר שאינו רחוק גם בצורת העלים, אלא שבדמיון בעיני דמיון גדול וליכא, אך כיון שבפרי דומה, וטעמו כטעם השקד נראה שיש להתירו בהרכבה עם שקד.

כנת "677" והדמיון לשקד:

אמנם טעם הגרעין הפנימי כטעמו של השקד ממש, אך הפרי בשרני וגדול כצורת האפרסק, ובכך בולט שינויו מהשקד בטעם, היינו שכאשר אני בוחן את טעם הפרי, הרי שאני בודק את טעמו של מה שנקרא פרי, ובנידו"ד הוא הבשר והציפה ולא הגרעין, ולכן במידה והיינו טועמים מחד את הציפה והבשר של ה- 677 ומאידך את הפרי של השקד שהוא הגרעין, והם היו קרובים בטעם, ניחא. אלא שבמצב הקיים טעם בשר הפרי של זה, וטעם הגרעין של השקד אינם דומים כלל ורחוקים זה מזה ביותר, וכיון שטעם בסיסי זה אינו הרי הם כלאים זה עם זה, למרות שמצד מראית העין אין חשש שהרי דומים הם בעלים.

ואמנם יודע אנכי שיש שרצו לומר (שיחה בע"פ עם ידידי הרב יואל פרידמן נר"ו), שכיון שבשקד הגרעין הוא העיקר, וכיון שהגרעין של ה- 677 דומים, הרי אין חסרון בטעם, וכיון שגם במראית העין אינו חסר, שכן העלים דומים, על כן לדעתו אין בזה כלאים, וכן הוא פירסם משמו של הגאון רבי מרדכי אליהו שליט"א, להתיר כנה זו עם שקד משום הנ"ל. אך לענ"ד אין זה נראה ההלכה אלא כנ"ל, שבוחנים טעמו של מה שנקרא פרי, וב- 677 הציפה והבשר הוא הפרי, ואין טעמו דומה כלל לגרעין השקד, וע"כ הם כלאים זה בזה. ובשיחה עם הרב יואל פרידמן מסר לי שלהגר"מ אליהו הוא לקח את הפרי של ה- 677 בעודו בוסר, ואז הרי הוא דומה לחלוטין לשקד [ככל האפרסקים], וממילא ברור שפסק להיתר, אלא שאחר שנתברר שהפרי דומה לחלוטין לאפרסק, אין כל מקום להתירו בשקד. כנלענ"ד.

הכנות הנ"ל ודמיונם לאפרסק:

והשתא לפי כל התיאורים הנ"ל, נראה שההיפך הוא להרכבתם על אפרסק, היינו כנת 677 שאסרנו

הרכבת שקד עליה, משום טעם הפרי, יהיה מותר להרכיב אפרסק על כנה זו, שכן טעמה כטעם האפרסק, ומאידך אין חשש של מראית העין, שכן דומה היא בפרי לאפרסק, ואע"ג שבעלים אינה דומה, מ"מ די בדמיון אחד לפי דעת הרמב"ם, וע"כ האפרסק וה - 677 אינם כלאים זה בזה.

ולענין כנת "הנסן", נראה לומר שהיא אסורה עם האפרסק, שכן טעם הגרעין של פרי זה (שהוא עיקר הפרי), וטעם הציפה של פרי האפרסק אינם שווים.

המסקנא לענ"ד:

א. מותר להרכיב שקד על כנת "הנסן", ואילו באפרסק נראה לאסור.

ב. אסור להרכיב שקד על כנת 677. ומותר להרכיב אפרסק על כנה זו.

כ"ז הוא הנלענ"ד, אך הלכה אני מבקש לשמוע מפי מו"ר שליט"א, וכתורה כן נעשה.

**בייקרא דאורייתא
הקטון שבתלמידיו
שניאור ז. רווח**

הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א
 אב"ד פתח תקוה וחבר מועצת הרה"ר לישראל

תשובה לשאלה בדין הנ"ל

פארק האוס בורו פארק נ.י.
 כ"ו תמוז התשנ"ח

למעלת ידידי וחביבי

הרבנים החשובים הפועלים רבות לבירור המצוות התלויות בארץ וחיזוק קיומם בין כל שכבות העם, כב' הרה"ג שניאור זלמן ריוח שליט"א הרב דבית עזריאל ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ. וכב' הרה"ג יואל פרידמן שליט"א מראשי מכון התורה והארץ בכפר דרום.

נועם ה' עליכם והוא יכונן מעשה ידיכם ברוב חמלתו

איגרותיכם המלאים¹ דבר ה' זו הלכה בהאי הלכתא רבתא קיבלתי בשמחה, הולך סובב על שאלתו של חקלאי שהזמין שתילים של עץ השקד, והתברר לאחר מכן שהם מרכיבים את שתיל השקד על כנה שהיא מורכבת משקד ואפרסק, ויש שני סוגי כנות כאלו האחת נקראת "הנסן" והשנית מכונה במספר "677" והשאלה היא אם מותר להרכיב שקד או אפרסק על אחת מהכנות הללו, ואם כבר הרכיבו עליהם שקד האם יכול לנטען ולקיימן בשדהו או לא? וחקלאי זה כבר חתם חוזה עם המשתלה והקדים להם כסף על החשבון, ואם יבטל את ההזמנה יהיה לו הפסד גדול.

וכדי להכיר את הכנות הנז' נסענו יחד לגנת המכון שבחוות כפר דרום, ושם ראינו את שתי הכנות האמורות, וגם טעמנו את פרים, וכפי שנראה העלים של ה"ההנסן" קרובים יותר לעלי האפרסק, ולא רחוקים כ"כ מעל השקד (שהרי האפרסק והשקד דומים זה לזה) והיה שם פרי אחד וראינו שהוא דומה לשקד מבית ומחוץ, וגם טעם הגרעין שלו כטעם השקד. ועלי כנת "677" דומים יותר לעלי השקד, וציפוי הפרי מבחוץ דומה יותר לאפרסק (רק שהציפה דקה יותר) והגרעין דומה יותר לשקד בצורה ובטעם.

וכ"א מהרבנים דן בזה כיד ה' הטובה עליו, ע"פ הירושלמי פ"א דכלאים ה"ה, והרמב"ם פ"ג דכלאים והנלווים אליהם, והר"י פרידמן נר"ו התיר להרכיב על כנת הנסן גם שקד וגם אפרסק (בכנת "677" לא גילה דעתו במכתבו), וכב' הרש"ז ריוח נר"ו העלה שמוותר להרכיב שקד על כנת "הנסן", ואילו באפרסק נראה לאסור. ועל כנת "677" אסר להרכיב שקד, אך התיר להרכיב אפרסק על כנה זו. וכ"א נימק דבריו כיד ה' הטובה עליו, וביקשוני לחוות דעתי הקטנה בזה.

1. מכתבו של הרב שניאור ז. רווח הוא המובא לעיל, והוא המתייחס לשאלתו של החקלאי שרכש שתילי שקד, וכמפורט במכתבו. בד בבד לאחר הסיוור בחווה שם כתב הרב יואל פרידמן למו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א מכתב שאינו קשור ישירות לשאלת החקלאי הנ"ל, אלא באותו ענין עקרוני, ושם חיוה דעתו שיש להתיר את כנת "677" גם לאפרסק וגם לשקד, ובהמשך דן בדבריו. העורך.

ואשתדל לסדר הדברים לפי מיעוט שכלי וה' יהיה בעזרי שלא אכשל בדבר הלכה. במסכת כלאים (פ"א מ"ה) תנן הצנון והנפוץ, החרדל והלפסון, ודלעת יונית עם המצרית והרמוצה, אע"פ שדומים זה לזה כלאים זה בזה. ובירושלמי שם איתא אמר רבי יהונתן יש מהם שהילכו אחר הפרי, ויש מהן שהילכו אחר העלים. הלפת והצנון הילכו בהם אחר הפרי, הלפת והנפוס הילכו בהם אחר העלים. התיבון הרי צנון ונפוס הרי פרי דומה והעלין דומין ותימר כלאים, א"ר יונה בזה הילכו בהם אחר טעם הפרי. ע"כ. ופירש הפני משה שם, אם פריהן שוה אינם כלאים זה בזה, ויש מהן שהילכו אחר העלים וכו' התיבון על רבי יונתן הרי צנון ונפוס שהפרי שלהן וכן העלים שלהן דומין זה לזה ואפ"ה הם כלאים זה בזה, א"ר יונה וכו' כלומר לא דמי להאי כללא דר' יונתן, דלא אמר שהולכים לפעמים אחר הדמיון אלא באלו שאין טעם של זה רחוק ונבדל הרבה מטעם של זה, דבכה"ג אע"פ שהן אינם דומין לגמרי אלא במקצת כמו בעלין או בפרי בלבד, אפ"ה אינם כלאים דחששא דכלאים משום מראית העין הוא, והואיל והן דומים באיזה צד לא הוו כלאים, אבל צנון ונפוס שהטעם של זה משונה הרבה ורחוק הוא מטעם של זה, אין הולכים אחר המראה, אלא מכיון שהטעם שלהם אינו דומה כלל וכלל זה עם זה הוו כלאים זה בזה עכ"ל.

ודעת לנבון נקל שדבריו של הפני משה הם על פי שיטת הרמב"ם ז"ל דפירש הירושלמי כפשוטו שהלכו אחר הפרי או אחר העלים להקל ולא כהר"ש ז"ל שפירשו לחומרא, וכבר עמדו בענין הרדב"ז ומרן הכ"מ ז"ל, וגם במראה הפנים על הירושלמי שם, כ' שהרמב"ם ז"ל פירשה כפשטות סוגיא דהכא, וכבר תמהו רבים על פי' הר"ש ז"ל שפי' הילכו אחר הפרי להחמיר ועי"ש מזה. ומאחר שכל הפוסקים פסקו בזה כשיטת הרמב"ם ז"ל לא נאריך עוד בענין.

ואולם צריכים לעמוד על הבנת דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהל' כלאים מהלכה א' עד ה"ו, שנראים כמו שסותרים זה את זה, וכבר נגעתי בזה בקיצור גדול במה שכתבתי בקיום עצים שמורכב על ענפיהם כמה זנים של פירות הדר, והיא נדפסה בתנובות שדה מס' י"ב, ובשו"ת שמע שלמה ח"ג (סי' י"ב אות ב') ושם קיצרתי מאד, ואבא עתה להרחיב מעט בענין בס"ד.

הרמב"ם ז"ל בהלכה ב' כ' וז"ל: ויש בזרעים שני מינים שהן דומים זל"ז וצורת שניהם קרובה להיות צורה אחת, ואעפ"כ הואיל ושני מינים הם הרי אלו אסורים זה בזה עכ"ל. הרי מפורש דכשהן שני מינים לא מועיל הדמיון שלהם מאומה, ולא תאמר שרק בזרעים הדין כן, שהרי בהלכה ד' שם כתב וז"ל: וכן באילן שני מינים שדומים זל"ז בעלין או בפירות הואיל ושני מינים הם הרי אלו כלאים כיצד התפוח עם החזרד, הפרסקים עם השקדים וכו', עכ"ל, הא קמן דגם באילנות לא מועיל דמיון העלין והפירות היכא דהם שני מינים, אלא שבהלכה ה' כתב, וכן יש שם זרעים ואילנות אחרות אע"פ שהן שני מינים בטבען הואיל ועלין של זה דומין לעלין של זה, או פרי של זה דומה לפרי של זה דמיון גדול עד שיראו כשני גוונים ממין אחד לא חששו להם לכלאים זע"ז, שאין הולכים בכלאים אלא אחר מראית העין. עכ"ל. ובתשובה ההיא כתבתי דבהלכה ה' מדובר

בדמיון גדול כמבואר בלשונו הזהב של הרמב"ם ז"ל ומשו"כ פסק דאינם כלאים זב"ז אע"פ שאין שני מינים, ואילו בהלכה ב' וד' כתב שהם דומים זל"ז ולא כתב דמיון, וע"כ פסק דהם כלאים זה בזה, דדמיון מעט לא מהני להציל מכלאים אחר שהם שני מינים שונים.

והלם ראיתי למהר"י קורקוס ז"ל שם הלכה ה' שכתב בזה"ל: ביאור דברי רבינו כשהדמיון הוא כל כך גדול שיראו מין אחד, אע"פ שהן שני מינים אינם כלאים. מה שאין כן בנזכרים למעלה שאין הדמיון גדול, לכך הם כלאים כיון שהם שני מינים וזה ברור, עכ"ל.

והמעייין היטב בדברי מרן החזו"א ע"ה בהלכות כלאים (סימן ג') יראה דגם הוא ז"ל הבין כן בדברי הרמב"ם ז"ל, שהוא ז"ל כתב שהרמב"ם ז"ל חילק הלכות אלו לשלשה סדרים הראשון הוא הדברים שהם ממין אחד ממעשה בראשית כגון תאנה שחורה ולבנה וכיו"ב, וכתב שם שחכמים קבעו המינים לפי קיבוץ הרגשות רבות וכו', והכריעו ברוח קודשם מה הוא מין אחד, ומה הם מינים חלוקים, ומה שקבעו והכריעו שהוא מין אחד הגם שאין דומים זל"ז בחיצוניותם במראה ובתבנית, אינם כלאים זה עם זה. והסדר השני הם המינים המשתנים לפי המקום ועבודת הארץ והם ששה, חזרת וחזרת גלים וכו', והם משתנים בגלל שינוי התנאים כגון החילוק שבין שפלה להר וכיו"ב, ואם יזרעו כרישי גינה בשדה משתנים ג"כ, וזה העד שהם מין אחד אע"פ שנפרדו טבעם ונראים כב' מינים.

והסדר השלישי הם אלה שטבען חייב לב חז"ל להכריע שהן ב' מינים, ומ"מ מותרים זע"ז מפני יתרון ההשתוות של המראה והתבנית של העלים או הפירות. ובמשנה אמרו הלפת והנפוץ, ובירושלמי אמרו מפני שהעלין שוים ובצנן ולפת הפירות שוים. עו"כ שהכרעת המינים הוא לפי טבע הפרי מזגו ומהותו ואיכותו וזה לא שייך בעלים. ואלו שטבען אחד והן מין אחד לא איכפת לן בשינוי וכו'. עכתד"ק. וע"ש בפנים.

והנה מדברים אלו היה מקום לומר דכוונת החזו"א היא, שחז"ל קראו להם ב' מינים מפני שינוי טבעם וכו', והתירו אותם מפני יתרון ההשתוות, ויש מקום לפרש דר"ל דאינם ב' מינים בודאי רק שיש בהם דברים שמראים לכאורה שהם ב' מינים, ומ"מ התירום מפני יתרון ההשתוות, ור"ל דבזה שאינם ב' מינים בודאי התירום מפני השתוות העלים או הפירות, אבל במינים נפרדים שהם בודאי שני מינים לא יועיל השתוות הפירות או העלים. ויש מקום לפרש בדבריו דאפי' בשני מינים בודאי, מותרים זה בזה כשהעלים או הפירות דומים זל"ז. וזה נראה עיקר בכונתו ז"ל שכן סיים דבריו בזה"ל: ומזה הכריע הרמב"ם דגם ב' מינים מותרים בהשתוות יתירה בעלים או בפירות, והא דתנן במ"ד מ"ה אע"פ שדומין זל"ז היינו דמיון מועט, אבל אם הם דומים יותר זל"ז ממין בין המינים השנויים שאינם כלאים מפני שטבען הכריען למין אחד, עכ"ל וע"ש עוד מ"ש בזה. ומלשון זה נראה דגם בשני מינים התירו חז"ל כשהעלים או הפירות דומים, וגם רמוז כאן החילוק שבין הלכה

ב' וד' להלכה ה', דזה תלוי בדמיון גדול, או כפי שכתב בהשתוות יתירה לבין דמיון מועט. ושור' שכן הבין בדבריו הגאון המפורסם רבי חיים קניבסקי שליט"א כיעויין בדבריו בדרך אמונה על זרעים (פ"ג ה"ו) בס"ק ל' וז"ל: דמיון גדול אשניהם קאי (זרעים ואילנות) שאם העלין דומים צריך שהעלין ידמו דמיון גדול, וכן אם הפירות דומין צריך שידמו דמיון גדול, אבל בדמיון קצת אין נחשב עדיין למין אחד וכנ"ל ה"ג וה"ד שאע"פ שדומין הוי כלאים. עכ"ל.

וכ"נ להדיא ממ"ש החזו"א שם (אות ג') ד"ה יש לעיין, שעלה ונסתפק בשני מינים השוים בעלים ופירות, ואחד מהם השתנה לצורות שונות מפני שנוי המקומות ועבודת הארץ, (שכתב הרמב"ם ז"ל פ"ג ה"א שאינם כלאים זב"ז), האם אותם צורות של המין האחד מותרים עם המין השני (אע"פ שאינם דומים לו), משום שיש במין הזה חלק שהם שוים לזה בפרי ובעלים, וממילא כל המין ההוא מותר עם זה, שאין מין אחד שחציו מותר עם השני וחציו אסור, או כיון שה מין לחוד וזה מין לחוד, אלא שהותרו זע"ז משום השתוות של העלים והפירות, א"כ נאמר שרק הצורות השוות זע"ז מותרות זע"ז, ושאינם שוות הרי הם כלאים זב"ז, ומסתבר לאיסור. עכתד"ק, ומכלל הדברים למדנו שדעתו ז"ל פשוטה וברורה שהשתוות הפרי או העלים מתירה גם בשני מינים ממש וכנ"ל.

עוד ראיתי לו שם (באות ד') שהביא את הירושלמי הנ"ל וכתב בפירושו, דלפי' הרמב"ם ז"ל לא קאי על השינויים, רק בא לחדש דגם שני מינים מותרים ע"י דמיון גדול בפירות או בעלים אם אין הטעמים מרוחקין הרבה, (ומטעם זה הותרו הלפת עם הנפוס), עכ"ל. והרי מבואר ומפורש בדבריו ז"ל שדמיון גדול בפרי או בעלים מתיר גם שני מינים זע"ז. וכאמור כן מבואר בדברי רבינו מהר"י קורקוס ז"ל הנ"ל, וכ"כ בעוניי בתשובה הנ"ל.

והנה כשחזרתי כעת ע"ד הרמב"ם ז"ל ועיינתי בלשונו הטהור עד היכן שידי יד כהה מגעת ראיתי שעדיין אני מתקשה בלשונו, שאע"פ שבהלכה ה' כתב, וכן יש שם זרעים וכו' הואיל ועלין של זה וכו', או הפרי של זה דומה לפרי של זה דמיון גדול עד שיראו כשני גוונים ממין אחד, לא חששו להם לכלאים זע"ז. ובהלכות הקודמות לא כתב דמיון גדול, ועל זה נבנה היסוד להבין בכוונתו ז"ל שכל החילוק תלוי במדת הדמיון שהעלים או הפירות דומים אלו לאלו. מ"מ קשה דמה הוא השיעור לדעת אם הוא דמיון גדול או מועט. ועוד דהיה לו לפרש הדבר יותר ולומר בהלכה ב' אע"פ שהם דומים זל"ז מכיון שאין זה דמיון גדול והן שני מינים הרי אלו אסורים זע"ז. דכיון שכל החילוק בנוי על מדת הדמיון לא היה לו לסמוך רק על מ"ש בה"ה, "דמיון גדול" אלא היה צריך לפרש דבריו כדרכו בקדש, ולכתוב גם לעיל שהאיסור נובע מכך שאינו דמיון גדול.

ולמעשה לא רק שלא הדגיש בהלכה ב' שהאיסור נובע מכך שאינו דמיון גדול, אלא רואים מלשונו שעיקר הטעם שאסר לעיל אינו מחסרון הדמיון ומיעוטו אלא משום שהן שני מינים, שכתב: ואע"פ כן (שהם דומים) הואיל והן שני מינים הרי אלו אסורים זע"ז, עכ"ל, ואם איתא דהכל תלוי רק

במדת ההשתוות ביניהם, למה הוצרך לומר מפני שהם שני מינים, והרי גם בשתי מינים מתירים בדמיון גדול, ולמה מדגיש ותולה הטעם לאסור, מפני שהן שני מינים.

ועוד דיש מקום לומר שמ"ש בה"ה, "דמיון גדול", הוא הכרחי דבמעט דמיון בודאי שלא סלקא אדעתין דיתיר שני מינים, ובאמת גם בה"ג וד' בהכי מיירי, ואע"ג דלא כתב שם דמיון גדול לא נחית להכי כלל דבכל גוונא שם לא מועיל הדמיון, וכתב שם "שהם דומים זל"ז וצורת שניהם קרובה להיות צורה אחת", וזהו בודאי דמיון גדול, דבדמיון מועט לא שייך לומר לשון זה דצורת שניהם קרובה להיות צורה אחת, אלא מאי דלא מהני התם הדמיון, הוא כדמסיים שם וז"ל: ואע"פ כן הואיל והן שני מינים הרי אלו אסורים זה עם זה. עכ"ל. והעיקר תלוי בזה שהם שני מינים בודאי.

ואלוהי דברי רבותינו ע"ה הנ"ל, היה מקום בראש לפרש בשיטת הרמב"ם ז"ל, דבשני מינים ממש, לא יועיל הדמיון מאומה, ואפילו דמיון גדול מאוד אין בכוחו לשנות המציאות הברורה שהם שני מינים גמורים. ובזה מיירי בה"ב וה"ד, וכפשטות לשונו שם, ובהלכה ה' איירי בדברים שאינם ברורים שהם מינים נפרדים, ובזה מהני דמיון גדול להתירם זב"ז. והדבר מדוקדק בלשונו הטהור שכתב, וכן יש שם זרעים ואילנות אחרים אע"פ שהן שני מינים בטבעם, הואיל והעלין וכו', וצ"ל מה הלשון אומרת שני מינים בטבעם, ולעיל הזכיר שני מינים בלבד ולא כתב בטבעם, וראיתי למרן החזו"א שעמד על השינויים שבהלכה ה' (סימן ג' אות ב') וז"ל: תיבות "אם" "שם" קשה לפרשם, עכ"ל.

ולענ"ד השינוי היותר גדול הוא זה שבהלכה ה' כתב, שהן שני מינים "בטבעם", ור"ל דאין לנו ידיעה ברורה שאכן הן שני מינים נפרדים בודאות, ואמנם לפי טבעם נראה בפשיטות שאכן הם שני מינים, ומאחר ולא דיבר כאן בדברים הידועים, ע"כ כ' וכן אם יש שם, דאין זה הכרחי שיהיה כן, ואם יש דברים כאלו באיזהו מקומן ולפי טבעם נראה שאכן שני מינים הם. ואולם אין לנו קביעה ברורה על דבר זה, בזה אזלינן בתר הדמיון שאם יש דמיון גדול בעלים או בפרי, אמרי' שמראה ותבנית זו, גוברים על מה שנראה בטבעם שהם שני מינים ומותרים זב"ז, ואע"ג דיש מקום לטעון מאי חזית לסמוך על המראה ולא על השתוות טבעם שזה מלמד שאינם מין אחד, לזה סיים וכתב, שאין הולכים בכלאים אלא אחר מראית העין. כלומר שזה בטעם שהשתוות המראה גובר על השתוות הטבעים של המינים. ואולם במקום שטעמם רחוק זמ"ז לא מועיל הדמיון בפרי ובעלים, וכמ"ש בהלכה ו' שם בצנון ונפוס, וצ"ל הטעם דכשטעמם רחוק מחזיקים אותם בנ"א לב' מינים גמורים, ובשני מינים כבר כתבנו דלא מועיל דמיון כלל.

העולה מן האמור הוא, דבשני מינים שהם נפרדים בודאות גמורה לא יועיל שום דמיון ואפי' הגדול ביותר, ואפי' שהם דומים גם בעלים וגם בפירות סו"ס שני מינים נפרדים הם ואסורים זע"ז לעולם. אבל מינים שאין לנו בהם בירור גמור, אלא שלפי טבעם ותכונתם נראה שאכן שני מינים הם, אך

במראה ותבנית הם דומים זל"ז דמיון גדול, בזה אזלי' בתר המראה ומותרים זע"ז כי העיקר בכלאים הוא מראית העין. וכנגד זה אם ברור לנו ששניהם מין אחד אע"פ שהתחלף והשתנה לכמה צורות לפי האקלים והשינוי באויר ובדרך עיבוד הקרקע, ואין צורתם דומה זל"ז, מ"מ כיון שאנו יודעים שהם מין אחד מותרים זע"ז, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל שם ה"א: שאע"פ שאין דומים זל"ז הואיל והן מין אחד אינם כלאים זב"ז. וגם זה מוכיח שהצורה והדמיון אמנם קובעים במקום שברור לנו שהן מין אחד, ומינה דגם כשברור שהן ב' מינים שאין להתחשב בצורה ובדמיון. ומלבד הדוגמאות שאמרו חז"ל החזרת עם חזרת גלים וכו' וכמ"ש הרמב"ם שם ה"ג ע"ש, הנה יש לזה דוגמא בימינו בפרי האדמה הפלפלין שיש בהם צורות רבות מאד ומאד ושונים זה מזה במראה וצבע ובגודל וצורה וכולי עלמא ידעי שהם פלפלים, וכן בפרי העץ האגסים שגם בהם יש צורות רבות ושונות מאד ועוד כהנה וכהנה, דבוראי שמותרים זע"ז.

[תדע שכן הוא שהמינים הם הקובעים, דהא מ"ש בירושלמי (כלאים פ"א ה"ה) א"ר יונתן יש מהן שהילכו אחר העלים וכו', נאמר על המשנה שם, דתנן הצננון והנפוס וכו' אע"פ שדומין זל"ז כלאים זע"ז, ובמשנה ג' שם תנן הלפת והנפוס וכו' אינם כלאים זב"ז. ועל זה א"ר יונתן יש מהם שהילכו אחר הפרי וכו', כלומר דבא לפרש טעם המשנה למה קבעה את אלו למין אחד ואת האחרים לשני מינים, ונתן טעם דיש מהם שהילכו אחר העלים וכו'. וא"כ אין זה כלל שבא להתיר ע"י דמיון גם את המינים הנפרדים, אלא נתנית טעם למה הדברים מסויימים שלא היה ברור אם הם מאותו המין או לא וחז"ל קבעום למין אחד והתירו זב"ז].

וראיתי כעת במאמר של הרש"ז ריוח שליט"א שציין את דברי הרב ערוך השולחן שכתב ג"כ בכונת הרמב"ם ז"ל דהעיקר הוא אם הוא מינו או לא, ובשני מינים נפרדים לא יועיל דמיון העלים והפרי, ולא אמרו את זה אלא בדברים שאין לנו בהם ידיעה ברורה (ובשבת זו מטו"מ, הזדמנתי למקסיקו ולפנות בוקר הזדמן לי ערוך השולחן) וראיתי בערוך השולחן (סימן רצ"ה או י"ד) ונתתי שמחה בלבי שכיונתי לדעתו בזה בעצם הפי' בדברי הרמב"ם ז"ל.

אלא שהרש"ז ריוח נר"ו כתב ע"ד ערוך השולחן, ולענ"ד לא כך מדוייק ברמב"ם וכנ"ל, ואדרבא מדעת הפוסקים נראה שהיכא שזה מין אחד לא איכפת לן כלל מהדמיון, ולכן בתפוחים שהן מין א' הסכימו הפוסקים דלא כהלבו"ש, והיינו דלא כדבריו, עכ"ל. ואמנם נכון הדבר שבמין אחד ממש א"צ לשום דמיון, אלא כל שברור לנו שהם מין א' מותרים זב"ז בלא צורך בדמיון כלל ביניהם. ומאידך כשהם שני מינים בודאי, לא יועיל שום דמיון להתירם זב"ז וכנ"ל, והדמיון הזה נאמר על דברים שאין לנו בהם בירור גמור אם הם מין א' או שנים, ולפי טבעם ותכונותם נראים שהם שני מינים, ולפי מראה העלים או הפרי נראה שהם מין אחד, בזה נפסק דאזלי' בתר העלים או הפרי, משום שמראית העין קובע מאד בענין כלאים, וכנ"ל, ולק"מ. וגם מה שהאריך עוד שם לדחות פירוש זה, הכל מתיישב לפי מ"ש כבר לעיל באה"ט.

שו"ר להרי"ף נר"ו במאמרו שהביא דברי המשנה ראשונה (פ"א מ"א ד"ה אינם) שכתב, מ"מ שני מינים הם שהטעם הוא עיקרי, וכ"כ הלבושי שרד (עטרת זהב סי' רצ"ה סק"ו, ולב"ש חידושי דינים סי' ק"ו ס"ק רכ' - רכ"ד ובאריכות בשו"ת נאות דשא סי' יב') וכ"כ הרה"ג שאולי ישראל ז"ל בארץ חמדה (עמוד קפ"ה), וכתב לפי הסבר זה העיקר בכלאים, הוא באמת המין, ואם ידוע בצורה ברורה שיש כאן שני מינים, בודאי אסור משום כלאים ולא יועיל דמיון ומראית העין.

והקשה ע"ז מזונים וחטים שהם כלאים אע"פ שהזונים אינם מאכל אדם אלא מאכל בהמה וכמבואר במשנה תרומות (פ"ב מ"ז) ובודאי טעמם שונה מן החיטים, וכן בנות שוח עם תאנים אינם כלאים אע"פ שבנות שוח הם תאנים גרועות, וכתב שכבר יישב את זה הרה"ג ש' ישראל ז"ל שהטעם שקובע ההבדל הוא הטעם הבסיסי, וטעם הזוני' אפי' שהוא גרוע מ"מ שוה לחטים וע"כ אינם גרועים, (ולענ"ד לק"מ דהזונים הם כטעם החיטים רק כשהם קטנים ודקים מאד עד שקשה לקולפם וגם אם קלפם בטורח גדול ימצא מעט מזעיר מן האוכל, ואינו שוה טורח הקילוף, אבל היונים בקיאים בו ודי להם במעט ההוא, ואין לזה קשר עם שינוי טעם שכבר אמרו חז"ל שטעמן כמו החטים). עו"כ שם דהגם דאפשר ליישב הקושיות, אין לומר כן דאילו הטעם הוא מגדיר את המין, לא היה לו להרמב"ם ז"ל להקדים הקדמות על מקרים שהם מין אחד ומיקרים שהם שני מינים אלא היה צריך לקבוע תחילה, זה הכלל, המין נקבע ע"פ הטעם, וכתב שכן הקשה במשפט כהן (סי' כ"ה). יתר ע"כ אם הכל נקבע ע"פ הטעם לשם מה יש צורך בדמיון העלים והפירות, עדיף היה לקבוע שבכל מקרה של ספק לבדוק את טעם הפירות ועפ"ז להחליט האם מדובר במין א' או בשני מינים, עכ"ל.

ולפי מה שפירשתי בשי' הרמב"ם ז"ל אין שום קושיא מכל זה. דעיקר הקביעה לא נעשית לא ע"י הטעם ולא ע"י הדמיון, אלא עיקר הקביעה היא ע"פ דברים רבים ויש דברים שהם ידועים ומפורסמים לשני מינים, ויש בהם שהם ידועים ומפורסמים למין אחד, ובאלו א"צ לחפש ולבדוק לא בטעם, ולא במראה. ויש דברים שהם דומים ונראים כמין אחד, וחז"ל ברוח מבינתם קבעו שהם שני מינים לפי שהתברר להם שמבראשית נבראו אלה כשני דברים שונים, וכן יש להיפך שנראים כשני מינים וחז"ל קבעו שהם מין אחד, רק שנתחלקו ונפרדו לגוונים שונים לפי האקלים של המקומות השונים וסוג עבודת האדמה וכו'. ובכל אלו אין הולכים לא אחר השתוות העלים והפירות, וגם לא אחר הטעם, כי באלו יש לנו קביעה ברורה שהם מין א' או שהם ב' מינים. ואין אנו צריכים לחפש אחר דמיון ביניהם או אחר השתוות טעמם, ואין בכוח אלה לשנות את הקביעה הברורה. שידוע לנו ואלו הם הדברים שהקדים הרמב"ם ז"ל בתחילת הפרק, וכתב שיש שהם מין אחד ונפרדים לגוונים הרבה, ויש שהם שני מינים והם דומים זל"ז עד שנראים כמין אחד, והם כלאים זב"ז, והביא דוגמאות לכל דבר, ואחר שכתב את כל הדברים שהם ברורים דרך כלל ופרט בין בזרעים ובין באילנות. אז בא לפרש את המינים שאינם ברורים לגמרי אם הם מין א' או שניים ובטבעם ותכונתם נראים כשני מינים, אך הם דומים בעלים או בפירות דמיון גדול כמובן, דבדמיון

מועט בודאי דא"א לקבוע שהם מיין אחד אחר שלפי טבעם הם נראים שני מינים, וגם נתן טעם למה הולכים אחר המראה החיצוני ולא אחר התכונות שלהם וטבעם, שאין הולכים בכלאים אלא אחר מראית העין. וזה נלמד מן הירושלמי שפירש בזה את המשנה של הלפת עם הצנון וכו'. וכל זה כאשר כבר ביארתי לעיל, וענין הטעם שכתב בסוף הלכה ו' דבצנון ונפוס הם כלאים זע"ז ואע"פ שהם דומים בעלים וגם בפרי מפני שטעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה, הנה בזה לא בא לקבוע שהטעם הוא הקובע את המין, אלא המין נקבע ע"פ דברים רבים וכשיש קביעה ברורה, לא מתחשבים לא במראה ולא בטעם, ורק בא לומר דאותם פירות שאין לנו בהם קביעה ברורה דבזה אזלינן בתר המראה ולא בתר טבעם ותכונותם, מ"מ אם טעמם שונה זה חשוב יותר מהמראה והדמיון, וכפי הנראה שגם זה הוא משום מראית העין שהוא חשוב מאד לענין כלאים, דיש מראית העין של הצורה והמראה, ויש מראית העין של הטעם והעולם יודע שטעם פירות אלו קרוב זל"ז, וטעם אחרים רחוק זה מזה, ופסקו חז"ל דהטעם כשהוא רחוק קובע במראית העין של כלאים יותר מהמראה. ולפי ביאור זה אין מקום לכל הקושיות הנ"ל, וכל דברי רבינו ז"ל מסודרים ומתוקנים בטורט"ד.

ומעתה הבה נבא לברר בדין כנות אלו אשר נטעו אותם בכלאים של שקד ואפרסק, שהם כלאים זב"ז והם שני מינים נפרדים בודאי, וכדתנן במתני' דפ"ק דכלאים, וקי"ל במסכת חולין (קט"ו ע"א) דאע"פ שהרכיב ב' אילנות בכלאים הפירות מותרים, וכ"פ הרמב"ם (פ"א ה"ז) וכן פסק השו"ע (סי' רצ"ה ס"ז), ולא עוד אלא דמותר נמי ליטע ייחור מן האילן המורכב כלאים ולזרוע מזרע הירק שנזרע כלאים. וכמ"ש בירושלמי (פ"א ה"ד) וכ"פ הרמב"ם והשו"ע שם.

וה"נ הפירות שגדלים מהכנות הנ"ל מותרים, וכן מותר ליטול ייחור מן הכנות הללו וליטעם באדמה, אלא השאלה היא אם מותר להרכיב על כנה זו שתיל של שקד או של אפרסק שמהם נוצרה כנה זו. ונראה דזה פשוט שאין להתיר להרכיב עליהם את שני המינים, דממ"נ יש כאן כלאים, דגם אם נתיר בדמיון גדול של הפרי או של העלים, פשוט דזה דוקא באחד מהם שהוא דומה יותר מחבירו, אבל בשניהם ודאי שלא, ולא כמ"ש הר' פרידמן גר"ו להתיר בשניהם על כנת 677, משום שהעלים דומים לעלי השקד וגם הגרעין טעמו כטעם השקד, ומאידך הפרי דומה לאפרסק וגם טעם הציפה כטעם האפרסק וע"כ מותרת גם באפרסק, ואע"ג ששניהם שני מינים בודאות, כיון שדומים זל"ז ומראית העין הוא כלל גדול בכלאים, אזלי' בתר מראית העין, עכ"ד. ולענ"ד לא התירו אלא במה שיותר דומה למין ההוא אבל אם נתיר שניהם על אותה כנה שנוצרה משניהם, זהו כלאים ממשי. ודיברתי בזה עם הגאון המפורסם רבי נסים קרליץ שליט"א אב"ד רמת אהרן ב"ב, והסכים על זה בפשיטות.

ויתירה מזו דגם במין אחד שהוא דומה יותר לכנה זו גם כן יש מקום להסתפק ולומר דלא התירו אלא לנטוע ייחור מהמורכב אבל להרכיב עליו אחד מהמינים שממנו נוצר אפשר דאסור ובפרט

למ"ש לעיל דלא התיירו בדמיון העלים והפרי אלא בשני דברים שאינם שני מינים בודאי, אבל בשני מינים ודאיים אין היתר בזה. א"כ בשקדים ואפרסקים שהם בודאי שני מינים, יש מקום לומר שאפי' מין אחד מהם אסור להרכיבו על כנה זו, דבודאי שהוא מתערב עם חלק מהמין שהוא אינו מינו בודאי והווי כלאים זב"ז. אלא דנראה שהעיקר הוא להקל להרכיב את המין היותר דומה לו, דאחר שאמרנו דדברים שאינם שני מינים בודאי הולכים אחר הדמיון הגדול, א"כ ה"נ כנה זו שמורכבת משניהם יש לה דין של ספק אם הוא שקד או אפרסק, ומספק מותרת עם אחד מהם שהוא הדומה לה ביותר. ובדרך אמונה (פ"א ה"ז) כתב בשם מרן החזו"א ע"ה (סי' ב' ס"ק ט"ו) שכל הרכבה שהפרי דומה לאחד ממולידיהו והשני לא שינה צורת הפרי הגם שהשפיע בו, דינו כפרי שהוא נדמה לו ומותר להרכיבו עליו, ולכן תאנה שנתנה לתוך החצוב דין תאנה זו כדין שאר תאנים לענין כלאים ומעשר אבל אין איתנו להכריע בזה אם לא שינה כלל. מיהו בלא"ה יש להתיירו ולהרכיבו על המין שדומה לו מפני שהן דומין זל"ז וכמ"ש הרמב"ם (פ"ג ה"ה). ושני דברים למדנו מדב"ק, א' שאם לא נשתנה הפרי מכוח המין השני (אע"פ שהשפיע בו) אז הוא מותר גמור להכריע שלא שינה כלל וכנ"ל. ואח"ז כ' דמ"מ יש להתיר מפני דמיון הפרי וכמ"ש הרמב"ם הנ"ל.

ונמצא דהיתר הוא רק לשיטתו בדעת הרמב"ם הנז', דפירש בו, דאפי' ב' מינים גמורים כשהם דומים זל"ז מאד בעלים או בפירות מותרים זב"ז, וע"כ גם כאן אע"פ שיש במורכב השפעה מהמין השני מותר במין הדומה לו, אבל למ"ש בעוניי בדעת הרמב"ם ז"ל דלא מהני הדמיון להתיר אלא בדברים שאינם שני מינים בודאי, לכאורה אין לנו להתיר בזה, דאין בנו הכוח להכריע שאין בזה השפעת האפרסק, ודמיון השקד אפי' שהוא גדול יותר לא יכול להתיר דיש כאן מן האפרסק ג"כ שהוא מין אחר בודאות גמורה. ובאמת שכן עולה להדיא מדברי החזו"א במקום אחר, שכתב בכלאים (פ"ג אות ז') וז"ל ולענין איסור הרכבה אסור להרכיב יחור של מורכב (אתרוג בלימון) בסדן לימון, אע"ג שיש ביחור תערובת לימון, וכדאסר ר"י אבטיח ומלפפון אע"ג שיש במלפפון תערובת אבטיח (עיין סי' ב' ס"ק י"ב), וכדתנן פ"ק מ"ד ברמין ושוזיפין אע"ג שיש בשזיפין תערובת רימין כדאמר בירושלמי, ומיהו אם ע"י הרכבה נדמה לאחד המולידיים ובא לכלל השתוות הפירות והעלים הותר עם מין הנדמה לו, דהא אפי' חשבת ליה ב' מינים שיווי הדמיון מתיירו, והלכך נר' דמותר להרכיב אתרוג המורכב באתרוג שאינו מורכב שהפירות דומין דמיון גמור כלפת וצנון. (וע"ש עוד מ"ש בזה לענין אתרוג של מצוה). עכ"ל. הנה מפורש דלא התיר אלא לשיטתו דגם בב' מינים מתיירים בדמיון גדול. וע"ע שם בחזו"א (סי' ג' סוף הלכה ג') שהביאו מהנדפס בערלה, וז"ל נר' דהמרכיב אילן באילן מין בשאינו מינו אע"ג דנתאחו ואין ניכר עכשיו שהן שני מינים שהרי שניהם מגדלים פרי אחד ועלה אחד, עדיין הן באיסורן לקיימן, ולא דמי' למ"ש הרמ' פ"ג דאם העלים שוים וכו', דהתם מכיר כל אילן לעצמו ומ"מ אינו רואה כאן הרכבת כל ב' מינים שמשפט העין שהן מין א' שנתפרד לב' צורות, אבל הכא כשיראה את העצים המורכבים הוא יודע שזה של תפוח וזה של שקד, שהן ב' מינים בהחלט, אלא לפי שנתאחו הם מגדלים מין משותף ואף שאבד עץ אחד מהן את מראיתו ואינו מכירו עכשיו במראיתו החיצוני, מ"מ כיון שאפשר לעמוד

עליו ולהכירו היכר גמור שהוא שקד ותפוח ואז מכירן לשני מינים נפרדים אין בו היתר שכתב הר"מ, דהתם אינו טועה ואפ"ה שופטן למין אחד, אבל הכא אם לא יטעה בהם ידע שהן שני מינים, עכ"ל. הא קמן דגם לפי שיטתו כתב כאן דאין להתיר לקיימן וק"ו להרכיב עליהם מין אחר אפילו שהוא אחד מן המרכיבים. ולא התיר לעיל אלא מפני הדין דבהשוותם בדמיון העלים או הפירות נחשבים למין אחד ומותרים זב"ז. ומיהו למ"ש דבשני מינים ממש אין מועיל הדמיון להתיר אז לכאורה אין לנו היתר בזה כלל.

ומ"מ נלע"ד שיש להתיר המורכב עם המין הדומה לו ביותר מתרי טעמי חדא דשמא המין השני לא שינה צורת הפרי כ"כ, ואע"ג דאין בדינו להכריע וכמ"ש החזו"א מ"מ מכלל ספק לא יצאנו, ועוד יש ספק אחר, דמאחר והכנה הזו מעורבת משני מיני פירות ושניהם השפיעו בה, א"כ הויא כנת ספק אם ממין זה או מאחר ומאחר ולא ברור המין שלה אז גם למ"ש בכונת הרמב"ם ז"ל הנ"ל, יש להתירה עם הפרי הדומה לה ביותר.

ועוד דיש כאן ס"ס להתיר, ספק אם יש להחשיב הכנה הזו עם הפרי הדומה לה ביותר (בפרי ובעלים ובטעם) כמין אחד שהוא היתר גמור וכמ"ש החזו"א לעיל, וספק שמא העיקר כפירושו של מהר"י קורקוס ז"ל והחזו"א ע"ה שגם במינים נפרדים ממש, מותרים זב"ז כשהם דומים מאד זל"ז.

והואיל וכנת הנסן פריה דומה מאוד לשקד מבית ומחוץ וגם טעמו הוא כטעם השקד, אע"פ שהעלים דומים יותר לעלי האפרסק, מ"מ אינם רחוקים מאד מעלי השקד, ע"כ נלע"ד שיש להתיר להרכיב את השקד על כנת ההנסן, אבל עם אפרסק אסור. ואילו, בכנת 677, נלע"ד שאין להתירה לא עם האפרסק ולא עם השקד שאין בזה הכרעה למי מהם דומה יותר.

ואולם הרש"ז ריוח שליט"א טען לי בע"פ שהכנה 677 דומה הרבה יותר לאפרסק, וביקשתי דיעה נוספת מהמומחה ד"ר ר' משה זקס יצ"ו שיכתוב לי הגדרה מדוייקת בענין ואשוב לעיין בדבר הלכה זו בעה"ש ובישועתו. זה הנלע"ד וה' יורנו דרך אמת. ויהפוך ימים אלו לששון ולשמחה לכל בית ישראל בב"א.

ע"ה ש.מ. עמאר

בתנובות שדה גליון מס' 15 פורסם מאמרו של הרה"ג אליהו אלחרר שליט"א רבה של העיר מודיעין יע"א בנושא "חשיבות ומעלת כשרות המאכלים". מאמר זה היה למראה עיניו של הגאון רבי חיים דוד הלוי זצ"ל רבה של ת"א, ושלח לכב' הרב הכותב את הדברים הבאים.

חשיבות ומעלת כשרות המאכלים

הגאון רבי חיים דוד הלוי זצ"ל
רב ואב"ד תל אביב יפו

ב"ה י"ד בשבט תשנ"ח

לכבוד
הרה"ג ר' אליהו אלחרר שליט"א
רב העיר מודיעין

השלום והברכה !

ראיתי מ"ש כת"ר בחשיבות ומעלת כשרות המאכלים בגליון 15 של "תנובות שדה", והנני מצרף מ"ש גם אנכי בזה* לעיוןך אודות מש"כ הרב בן איש חי פרשת אמור ש"ש סעיף יד בדין חלב נכרית, שאע"פ שדינו כחלב ישראלית ומותר, עכ"ז אם צריך לתינוק מינקת ישתדלו מאד שלא להניקו מן הנכרית, מפני שחלב נכרית מטמטם את הלב ביר"ש ומוליד לו טבע רע ואכזריות וכו'... עכ"ד ע"ש. ומקור דברי הרב בן איש חי הוא ברמ"א.

בכבוד רב
חיים דוד הלוי
הרב הראשי וראב"ד
לתל אביב - יפו

* [מתוך הספר "מים חיים"]

... מקור דברי הרב בן איש חי הוא ברמ"א (יו"ד סי' פ"א ס"ז) וזו לשונו: חלב נכרית כחלב ישראלית, ומ"מ לא יניקו תינוק מנכרית אם אפשר בישראלית דחלב עכו"ם מטמטם הלב ומוליד לו טבע רע (ר"נ פא"מ בשם הרשב"א) וכן לא תאכל מינקת אפילו ישראלית דברים האסורים (הגהות אשר"י) וכן התינוק בעצמו, כי כל זה מזיק לו בזקנותו עכ"ל. וכ"כ גם בדרכי משה על הטור מקור הדברים.

וטרם נבוא לשאלת כת"ר רואה אנכי צורך לפרש תחלה מה שנראה לענ"ד בהבנת דברי רבינו הרמ"א, שכתב בשם הגהות אשר"י שלא תאכל מינקת אפילו ישראלית דברים האסורים. וקשה אטו ברשיעי עסקינן. וכתב הש"ך (שם סכ"ה) כלומר אעפ"י שאסור לה בלא"ה לאכול דברים האסורים מ"מ גם בשביל התינוק לא תאכל. ונפקא מינה אם היא חולה בענין שצריך להאכילה דברים האסורים לא יתן האב לתינוק לינק ממנה אלא ישכור לו מינקת אחרת ישראלית עכ"ל. וכעין זה כתב הט"ז (שם סק"ד), וכך הם גם דברי הרב בן איש חי שהעתקנו לעיל. וכל זה קשה אחרי העיון בדברים במקורם. והנה שם העתיק הרא"ש דברי המשנה בפרק שני דעבודה זרה (באות ו'): אבל עובדת כוכבים מניקה בנה של ישראלית ברשותה, והביא דברי הירושלמי, עכו"ם מיניקה בת ישראל שנאמר והיו מלכים אומניך ושרותיהן מניקותיך. וע"ז כתב בהגהות אשר"י: להזהיר את המיניקות שלא יאכלו נבילות וחזיר וכ"ש שאין להאכילן דברים טמאים, וראיה מאחר (הכונה לאלישע אחר) שאמו אכלה ממין עכו"ם וזה גרם לו לעת זקנותו שיצא לתרבות רעה עכ"ל.

ודבריו צריכים פירוש, שאם נניח שכונתו למינקת ישראלית חולה, והזהירה לבל תאכל נבילות וחזיר, מה כונתו בהמשך דבריו "וכל שכן שאין להאכילן דברים טמאים", מי יאכיל מינקת ישראלית דברים טמאים, ואם חולה היא, הרי שאוכלת בעצמה וכבר הזהיר עליה. ובאמת ששם לא נזכרה מינקת ישראל כלל, וכל הענין הוא במינקת עכו"ם, ולכן נראה שכונת הגהות אשר"י היא, "להזהיר את המיניקות (הגויות שמיניקות תינוקות ישראל) שלא יאכלו (בימי ההנקה) נבילות וחזיר. וכל שכן שאין (לישראל) להאכילן (למיניקות הגויות) דברים טמאים (שיזדמנו להם במקרה בבית) וראיה מאחר (כמה גדולה השפעת דברים אסורים) וכו'. והענין כי מינקת זאת מקבלת שכר מלא מהישראל ואף אולי יושבת בביתו או בסמוך מאד כדי שתוכל להניק את הבן, וניתן להזהירה על כך.

וצריך לדחוק בהבנת דברי הרמ"א שלמד דינו מדברי הגהות אשר"י שהביא סיפורו של אלישע אחר (ללמוד ממנו השפעת מאכלות אסורים) שאכלה אמו בימי הריונה ממין עכו"ם ולכן יצא לתרבות רעה בימי זקנותו. והיא ישראלית היתה, ומכאן הוציא דינו שאפילו מינקת ישראלית לא תאכל דברים אסורים, ועל כרחנו בחולה, ועדיין קשה, שכן אמו של אלישע אחר לא אכלה סתם דברים אסורים אלא הריחה ממין עכו"ם, ופשוט שתקרובת ע"ז חמורה היא ממאכלות אסורים. ועוד שכפי המסופר (בירושלמי חגיגה פ"ב ה"א) לא אכלה כלל אלא הריחה בלבד, שכן מסופר שם: וכל דא מן הן אתת ליה (וכל זה מאין באה לו שטעה כל כך) וכו', וי"א אמו כשהיתה מעוברת בו היתה עוברת על בתי עכו"ם והריחה מאותו המין (תקרובת עכו"ם) והיה אותו הריח מפעפע בתוכה כארס נחש עכ"ל. ואיך ניתן ללמוד מספור זה על אכילת סתם דברים אסורים, ועדיין צ"ע.

חסידות ולא איסור

כל זה כתבנו להבנת דברי הרמ"א אבל ברור שאין בדבריו שום איסור להניק תינוק ממינקת נכרית, אלא רק להמנע מזה אם אפשר, והיא דעת הרשב"א כמצויין בשם הר"ן וזו לשונו: מדינא חלב

כותית מותר... אלא ממדת חסידות הוא שלא לינק מחלב כותית לפי שטבעם של ישראל רחמנים וביישנים אף חלבן מגדל טבע כיוצא בהם.. וה"נ מוכח במדרש ואלה שמות דאמרין וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות, וכי היה אסור למשה לינק מחלב מצרית... אלא למה אמרה כך לפי... הקב"ה פה שעתיד לדבר עמי יינק מן המצרית עכ"ל.

ובכל דברי הר"ן בשם הרשב"א הנ"ל לא נזכרה מלת "טמטום" כלל. ולא זו בלבד אלא שלא נזכרה אף מלת גנאי על הנקת נכרית, אלא דברי שבח על "ישראל שהם רחמנים וביישנים אף חלבן כיוצא בהן". ומניין הוציא הרמ"א "דחלב עכו"ם מטמטום הלב ומוליד טבע רע" וכל זה לא נזכר כלל בדברי הרשב"א, ומפורש בדבריו שהיא מידת חסידות בלבד.

וראיתי דברי הרשב"א במקורם בסוף פרק י"ג דמסכת יבמות וגם שלא נזכר בעיקר הדברים יותר ממה שהעתיק הר"ן בענין זה. וגם מרן החיד"א (בברכ"י שם אות ד') העתיק מדברי הר"ן בשם הרשב"א "דישראל הם ביישנים ורחמנים, וכשיונק מן הנכרית מוליד לו אכזריות ועזות כמותם". ועיין מ"ש שם עוד בשם הריטב"א, ויש מקום דקדוק בדבריו ואיני יכול להעתיק הדברים. עכ"פ נראה שלמדו זה מדיוק דברי הרשב"א, שכיון שכתב דישראל שהם רחמנים וביישנים חלבן מגדל טבע כמותם, דייקו ההיפך לגבי מינקת עכו"ם והוא קשה כמובן בפשיטות למעיין ואין להאריך בזה יותר.

עבירה מטמטמת לבו של אדם

ולשון זו "מטמטום הלב" הזכיר לי דברי רבותינו על הפסוק בויקרא י"א - מ"ג, בפרשת בעלי חיים האסורים ולא תטמאו בהם ונטמתם בם, ותנא דבי ר' ישמעאל עבירה מטמטמת לבו של אדם, שנאמר ולא תטמאו בהם ונטמתם בם, אל תיקרי ונטמתם אלא ונטמתם (יומא לט:). ופירש"י מטמטמת אוטמת וסותמת מכל חכמה עכ"ל. וכאן ניצבת הקושיא בכל מלוא עוצמתה, היתכן, והלא יש בין הגויים אוכלי נבילות וטריפות ובעלי החיים האסורים, והם חכמים גדולים בעלי מדע והשכלה. ואולי שזה היה קשה להגרי"ח בבן איש חי, ותירצה בתוספת מלה אחת "מטמטום הלב ביראת שמים", כלומר שגורמת לאדם אבדן יראת שמים שבו ולא טמטום כפשוטו.

אלא שכאמור רש"י פירש אוטמת הלב מכל חכמה, וגם מרן החיד"א (בברכ"י יו"ד סי' פ"א אות ג') כתב, שכן כתב מהרש"ל סוף פרק חרש בשם המקובלים שאכילת שקצים ודומיהן מטמטמין הלב והשכל, ועוד כ"כ בשם רבינו בחיי בפרשת משפטים לענין בשר בחלב עיי"ש, והדברים צריכים ביאור.

ותחלה נקדים קושיא בדברי הגמרא הנ"ל שכבר עמד עליה הרי"ף פינטו (בפירוש עין יעקב) וזו לשונו: עבירה מטמטמת לבו של אדם, יש להקשות דהא קרא לא איירי בעבירות אלא "לא תטמאו בהם ונטמתם בם" כלומר בשרצים הטמאים, ואילו היה כתוב קרא זה בעבירות הכתובות בסדר

אחרי מות הוי אתי שפיר. ושמא הכי דריש שהמשקץ נפשו בשרצים הרי זה עבירה בידו והם מצויים באל תטמאו בהם, וחזר לומר "ונטמתם בם" לומר שהטמטום אינו מחמת השרצים עצמם שהם טמאים אלא מסבת שעבר על מצותו יתברך, ותהיו מטומטמים בם בשביל העבירה שעבר על אזהרתם, שאם הוא מצד טומאת השרצים הו"ל לומר אל תטמאו ונטמתם, ומדקאמר בם הוא על העבירות עכ"ל. ודבריו דברי אמת וקילורין לעיניים.

נוסיף דברי הסבר, שכל עבירה שעובר אדם, אם מאמין בה' ותורתו, בין במצוות שבין אדם למקום ובין במצוות שבין אדם לחבירו, ואם אינו מאמין בה' ותורתו במצוות שבין אדם לחבירו, גורמת לו אטימות נפש קדרות וטמטום. רעיון זה עובר כחוט השני בספרו של הרב קוק זצ"ל "אורות התשובה", ונצטט קטע אחד בלבד לדוגמא מהפרק הראשון, וזו לשונו: "טבע הנפש האנושית הוא ללכת בדרך ישרה, וכסוס מן הדרך, כשנפל בחטא, אם נפשו עדיין לא נשחתה לגמרי, הרי החוש הזה של הישרות מדאיב את לבבו והוא מתמוגג מכאב, והוא מזדרז לשוב לתקן את המעוות, עד אשר ירגיש כי נמחה חטאו". מכאן הטמטום שבעבירה, ומכאן שמחת הלב של ישרי לב, כאמור, אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה.

נמצאנו למדים "שהטימטום אינו מחמת השרצים עצמם שהם טמאים אלא מסבה שעבר על מצותו יתברך" כדברי הרי"ף. ובאמת דברים אלה הם כל יסוד דברי ר' ישמעאל, שממנו ניתן ללמוד בבהירות רבה ששום מעשה אפילו כאכילת בעלי חיים האסורים ושקצים ורמשים אינו גורם הטמטום, אלא עצם העבירה על רצון האלקים שציוה עליה.

ולכן, אין "טימטום" זה פועל אלא על לבו של מי שנצטווה על כך בלבד, וכמו שהגדרנו - למאמין בה' ותורתו. ומדברי הרב קוק זצ"ל למדנו עוד פרט חשוב ביותר, שכל זה שייך רק "אם עדיין נפשו לא נשחתה לגמרי". וזה ברור ביותר, שאדם שנפשו נשחתה לגמרי אינו חש ואינו מרגיש שום מוסר כליות על מעשה עבריינותו, וכפי שרמזו חז"ל באמרם: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר (מו"ק כו:), ולכן אין העבירה מטמטמת לבו של אדם זה. ומובן מאליו שכל זה אינו חל כלל על נכרים שלא נצטוו מעולם על שמירת מצוות. ולכן גויים וכן אפיקורסים גמורים מישראל שניתקו קשריהם עם תורת ה', אין מעשי העבירה משפיע עליהם כלל ועיקר, ויכולים להבריק בחכמתם והשכלתם, כי כאמור לא אכילת שקצים ורמשים או כל מעשה עבירה אחר, הם הפוגעים בנפש האדם, אלא עצם העבירה על דברי מי שציוה כך.

כל הנ"ל הם דברי אגדה, ולעיל כתבנו על דברי ר' ישמעאל ביומא, ולפי פירושו של הרי"ף שדבריו דברי אמת וקילורין לעיניים. ועתה נוכיח זאת מדברי הלכה, שכן דברי אגדה שבש"ס וכ"ש במדרשים לא עמדו מעולם בכור המבחן, משא"כ דברי הלכה שהם אמת מוחלטת ולא ניתנת לשום ערעור.

קטן אוכל נבילות

כתב הרמב"ם (בה' מאכלות אסורות פרק י"ז הלכות כ"ז-כ"ח): קטן שאכל אחד ממאכלות אסורות, או שעשה מלאכה בשבת, אין בית דין מצווין להפרישו לפי שאינו בן דעת. במה דברים אמורים, בשעשה מעצמו, אבל להאכילו בידים אסור, ואפילו דברים שאיסורם מדברי סופרים. וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד, ואפילו בדברים שהם משום שבות, אעפ"י שאין בית דין מצווין את הקטן, מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה, שנאמר "חנוך לנער על פי דרכו" עכ"ל. וכך פסק גם מרן בשו"ע או"ח סימן שמ"ג (ומה שיש לדקדק על מ"ש הרמב"ם בפכ"ד מה' שבת כבר דברו בזה כל מפרשי, ועיין למרן הב"י באו"ח שם שהאריך וציין כל מקורות ההלכה ואכמ"ל).

דברי הרמב"ם הם הוכחה לכל מה שכתבנו לעיל, שאין שום הבדל בין אכילת מאכלות אסורות לבין כל עבירה אחרת כחילול - שבת. וכשם שקטן המחלל שבת אין ב"ד מצווין להפרישו כך הוא הדין כשאוכל נבילות, וכלשון ההלכה במקורה: קטן אוכל נבילות אין בית דין מצווין להפרישו (יבמות ק"ג): ואפילו כאשר מגיע לגיל חינוך אין ב"ד מצווין להפרישו, שכן אין חיוב חינוך חל אלא על אביו בלבד. ואף שהרמ"א (בסימן שמ"ג) הביא בזה מחלוקת, כבר האריך בזה מרן החיד"א (בברכ"י שם אות ז) והעלה דאב דוקא חייב לחנך בנו, עיי"ש באורך.

נוסיף עוד שגם אביו שמצווה להפרישו מדין חינוך, זה "דוקא בתינוק בר הבנה, אבל לאו בר הבנה לית לן בה, דהא אפילו יונק מבהמה טמאה" (או"ח שמ"ח הבי"ד הרמ"א בסימן שמ"ג סק"ב), ודברי סברא הם, שכן אין שייך חינוך בקטן שעדיין אינו בר הבנה. מעתה אם נקבל את ההנחה שאכילת אסור גורמת קשיחות אכזריות וטמטום ומוליד טבע רע, כיצד ההלכה קובעת שקטן אוכל נבילות וה"ה עובר כל עבירה אחרת, אין ב"ד מצווין להפרישו, והלא נגרם לו בזה נזק נפשי חמור, והיעלה על הדעת שאם נראה קטן אוכל דבר המזיק לבריאותו נאמר שאין אנו מצווים להפרישו ולא איכפת לנו בנזק שייגרם לו, והאם פחות חמור נזק נפשי מנזק גופני. ומכאן, שכל הנזכר בדברי הרמ"א בחיו"ד למנוע הנקת נכרית, וכן למנוע אכילת דברי אסור למינקת ולתינוק הלקוחים מדברי הרשב"א, הם מדת חסידות, כמבואר בפירושו בדברי הרשב"א, ואין להסיק מזה שום מסקנות על נזק נפשי הנגרם לאוכל.

ריפוי קטן חולה במוסד שיאכילוהו נבילות וטריפות

והחתם סופר בתשובותיו (או"ח סימן פ"ג) נשאל אודות נער יתום כבן שבע, שדעתו קלושה ביותר ואינו יודע מה הוא מדבר וכו', ואין רפואה למכתו אלא בעיר וינא, "ששם הוקם בית חינוך שבו מורים מחנכים מלמדים לאלה דעת ומזימה", ושם יעלה מעלה אחר מעלה להיות בעל אנושי לישא וליתן וכו', והשאלה כי אחרי אשר ינתן שמה אי אפשר יהיה לשלוח לו די מחיתו בכשרות וכו' והוא צריך לחיות בחברתם וכו' ואף במאכלם ומשקם, אם רשאים למוסרו, כיון שבדאי יאכל נבלה וכל טריפה.

והרב חת"ס דן בפלפול ארוך אם עצם מסירתו למוסד זה הוא כמאכילו בידיים וכו', והגיע למסקנא: דלרוב הפוסקים משמע בפשיטות דבמה שמעמידו אצל נכרים אינו כמאכילו בידיים... ובתנאי שכשיגיע לבן י"ג שנה ויום אחד יוציאוהו משם, זה נראה לענ"ד מעיקר הדין, מ"מ העידו קדמונינו ז"ל שע"י מאכלות אסורות בנערות מטמטם הלב ומוליד לו טבע רע, עדיין אני אומר מוטב שיהיה שוטה כל ימיו וכו' עד כאן לשונו.

וגדול הוא החת"ס שנבוא להרהר אחרי פסיקתו, אבל תורה היא וללמוד אנו צריכים, שאחרי שפסק להתיר מעיקר הדין משום שהכנסתו למוסד זה אין דינו כמאכילו בידיים, כיצד ייעץ לשואלו שלא לשולחו משום שאכילת מאכלות אסורים גורם לטמטום וטבע רע, ומוטב שיהיה שוטה כל ימיו, והרי גם הרמ"א לא אסר כלל, ואילו הרשב"א שהוא מקור הדברים לא אמר אלא משום חסידות וכמו שנתבאר, וכיצד אפשר למנוע ריפוי של אדם ולהשאירו שוטה כל ימיו משום מדת חסידות בלבד.

ויותר תמה אנכי שהרב לא עמד כלל על בעיא יותר חמורה מאשר אכילת מאכלות אסורים, והיא כי "בית חינוך זה שבו מורים מחנכים מלמדים לאלה דעת ומזימה" כלשון השואל, הוא כמובן מוסד נוצרי, ושם מלמדים גם חינוך כללי, ואין ספק שיחנכוהו על יסוד אמונתם ודתם, והרי זו סכנה גדולה ומוחשית יותר ממה שמאכלות אסורים יכולים להשפיע על נפשו. ואילו היה זה בית חולים לריפוי מחלתו בלבד, ניחא, ששם אין עוסקים בחינוך, וכאן הלוא מדובר בבית חינוך. ואולי חשב הרב שעוסקים בדעת ומזימה לריפוי מחלתם בלבד ואינם מחנכים חינוך כללי, ודוחק וצ"ע.

למסקנא נראה לי ברור כמו שכתבנו, שאין כל דברי הרמ"א הלקוחים מדברי הרשב"א אלא דברי חסידות בלבד, ואין להסיק כאמור מאומה על נזק נפשי הנגרם לאוכל וליונק, אלא שאם כבר יצאו הדברים מפי ראשונים כמלאכים, וגם מרן החיד"א העתיק כן בשם המקובלים, טוב וראוי ליזהר אם אפשר כלשון רבינו הרמ"א.

הארות על דברי הגר"ד הלוי זצ"ל

הרב אליהו אלתרר שליט"א

רב העיר מודיעין

כ' שבט תשנ"ח

לכבוד הגאון הגדול

המפורסם מעוז ומגדול

רבי חיים ד. הלוי (שליט"א) [זצ"ל]

הרב הראשי וראב"ד תל אביב יפו

שפע ברכה וטובה למעכ"ת הרם ינון שמו לעד

ואחדשו"ט לגבוה רבה דכותיה

קבלתי מכתבו אשר שלח לי כת"ר שליט"א מש"כ בענין זה, ועינתי בדבריו הנעימים המסולאים בפז, ובהורמנותיה דכת"ר הראב"ד שליט"א, ראיתי להוסיף לחיבת הקודש כמשאת הפנאי גרגירים אחדים שעלו ברעיוני לפום רהיטא וזה החילי בעזרת צורי וגואלי.

א. מה שהקשה ע"ד רש"י בגמ' יומא: "אל תשקצו את נפשותיכם... ונטמתם במ" [ויקרא יא, מג] תנא דבי רבי ישמעאל: עבירה מטמטמת לבו של אדם, שנאמר "ולא תטמאו בהם ונטמתם במ", אל תקרי ונטמתם אלא ונטמתם, וכו' ע"ש (דל"ט ע"א). ופרש"י שם: מטמטמת ליבו של אדם - אוטמת, וסותמת מכל חכמה. עכ"ד.

והקשה כת"ר שליט"א היתכן, והלא יש בין הגוים אוכלי נבלות וטריפות ובעלי חיים האסורים, והם חכמים גדולים בעלי מדע והשכלה? עכ"ל.

ונראה לי דקושית כת"ר היא כעין קושית הכלי יקר על הרמב"ן דכתב (ויקרא יא, א) וז"ל: - "רבים מן המפרשים כתבו ענין איסורי המאכלות, יש שחשבו שהמה בריאות הגופות ורפואתם, כי המאכלים ההם מולידים ליחות רעות, ולדעה זו נטה הרמב"ן, ואינו כן, כי הרי כל האומות אוכלי בשר השקץ והעכבר וכל הטמאים וכולם חזקים אף בריאים אין כושל בהם, ואוכליהם לא חלי ולא מרגיש, אלא ודאי שבכל אלו אין הכונה כי אם אל רפואת הנשמה. כי הם משקצים הנפש הטהורה ומגרשים רוח קדושה וטהרה מן האדם ומולידים אטימות השכל ותכונות האכזריות. עכ"ל.

ולענ"ד לאור דחקות הענין, נראה דכוונת רש"י לומר דעבירה מטמטמת ליבו של אדם - אוטמת,

וסותמת מכל חכמה - פירוש מכל חכמה רוחנית, דהיינו אדם בעל עבירות לא יוכל להגיע בנקל להבנת חכמות התורה פשט, רמז, דרש וסוד, מחמת העבירות שבידו, וכמו שרואים אנו בחוש באותם בחורי חמד וצעירים החוזרים בתשובה, שפעמים רבות אדם שלא היה לו כ"כ כשרונות בעניני שאר חכמות העולם וכשלמד תורה הצליח, וראה ברכה בלימודו, ולהיפך אדם כשרוני בחכמות העולם ובעל תארים אקדמיים, יושב ללמוד דף גמ' ואין הדברים נקלטים אצלו בנקל אלא אחר יגיעה מרובה וכיוצ"ב.

ואפשר שלזה ג"כ רימז הגאון בן איש חי בדבריו - "מטמטם הלב ביראת שמים". אמנם מלשון החינוך מצוה קמ"ז וז"ל - "שלא נאכל חלב בהמה טהורה... וע"כ היה מחסדי האל הגדולים עלינו אנחנו עמו אשר בחר, והרחיק ממנו כל מאכל מזיק אל הגוף ומוליד בו ליחות רעות".

כעת ראיתי להגאון רבי חיים פלאגי בס' חפץ חיים (סי' פז אות ז-ח) ששמע מהרמב"ם בפי' המשניות ופי' רלב"ג עה"ת, דטימטום זה האמור פירושו ממש טימטום לדבר עבירה כגניבה ורציחה וכו' ע"ש וכן הבין בעל כלי יקר בדעת הרמב"ן הנ"ל. אמנם בדעת הרמב"ן כתבתי בחידו"ת שאפשר לישב דאיכא תרוויהו, קילקול הנפש והנשמה, ובגוים איכא תרוויהו, וגם היזק גופני, הוא אלא שאין הדבר ניכר ונרגש מיד, אולם יתכן שברבות הימים עשוי אדם להגיע להיזק גם בהשפעת מאכלים אלו. ע"כ. ומ"מ יש עוד להתישב בדבר.

ב. ומש"כ בענין ריפוי קטן חולה במוסד שיאכלוהו נבילות וטריפות, והביא דברי החת"ס ופלפל בדבריו כיד ד' הטובה עליו, וראה עוד בזה מש"כ בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ב סי' פח ושו"ת שבט סופר אה"ע סי' כא ובקצות השולחן סי' קמ"ז בכדי השולחן אות ד הביאם בס' שמירת הגוף והנפש שם עמ' תכט הערה ח ע"ש. ומ"מ רואים אנו כאן חידוש גדול שאף שאין שום איסור מצד הדין (שהרי אין החלב הנוצר מחמת אכילת הדבר האסור - אסור) ובכ"ז גורם הדבר טומאה, וע"ע בדברי הסמ"ע והבא"ה ופתחי תשובה בשו"ע חו"מ סימן רלד ס"ק ד מש"ב. ובחכ"א (סי' לח אות כ') דמשמע שאף בשוגג גורם טימטום וכו', ולעומתם בדרשות הר"ן דרוש יא ד"ה ואני סבור משמע איפכא ע"ש. ואכמ"ל.

ג. מה שהסיק (בעמ' 218) וז"ל: - למסקנה נ"ל ברור כמ"ש שאין כל דברי הרמ"א הלקוחים מדברי הרשב"א אלא דברי חסידות בלבד... וראוי ליזהר אם אפשר וכו' עכ"ד. וסימוכין לדברי כת"ר שליט"א נמצא בדרכי תשובה סקפ"ח מביא בשם ספר ערך השולחן דאם א"א, אף שאין בו סכנה מותר להניקו מן העכו"ם, אולם בפרי מגדים בס' משבצות זהב סקי"ב העלה דשומר נפשו לא יתן בנו למינקת עכו"ם, אם לא שאי אפשר דהוה סכנה, אז שרי, לא בענין אחר. עכ"ד וע"ע בס' שמירת הגוף והנפש (עמ' תכז הערה א) מש"ב.

ולפ"ז משמע דאין הדברים דברי חסידות ולא הותר אלא במקום סכנה ואפשר שהדברים בבחינת חמירה סכנתא מאיסורא וזה נלע"ד שיטת הרב בן איש חי (ש"ש פ' אמור סעיף יד) וכן פסקו הגאון זבחי צדק יו"ד סי' פא ס"ק נא וכף החיים שם אות סג להלכה.

ובזה מתישבים הדברים שכתבו הט"ז סקי"ב והש"ך סק"ד, שאפילו כשמותר לאשה לאכול דבר אסור משום פיקוח נפש, לא תניק את התינוק אלא תשכור לו מינקת אחרת ישראלית. ע"כ. ולכאורה היכן מצינו שיש לשכור מינקת אחרת ולהוציא ממון על דבר חסידות, וע"פ האמור אפשר לישב.

וחיזוק לדבר ילפינן מהא דבענין מאכלות אסורים מצינו הנזק דטימטום הלב גם בשוגג כמזיד, כמש"כ באור"ח הק' (ויקרא יא, ו) שגם באכילת שוגג יש טימטום הלב, וכן (בפסוק מג) כתב האור"ח הק' וז"ל - "שצריכים ישראל לזיזהר לבל יכנס לפיהם אפילו בהיסח הדעת כי במציאות זה כשוגג כמזיד כי התיעוב יעשה מעשהו בנפש האדם". עכ"ל. ורק באונס גמור לא ישרה עליו רוח טומאה כדברי הגאון הרי"ח בשו"ת רב פעלים (ח"ד סוד ישרים ו) ובס' תורה לשמה (סי' רי), ובשו"ת הסבא קדישא (ח"ג סי' יז), ובספר כנפי יונה לרמ"ע מפאנו ח"ב סי' קיד - כתב שגם על מאכלים שאינם כשרים, שבאו לתוך פיו באונס, צריך תשובה ממעשה המובא בירושלמי מריבה (נערה) אחת שנשכחה בין הגויים והכריחוה לאכול מאכלות אסורות, כשנשתחררה הטבילה לטהרה מחמת אותם מאכלות. ובספר יסוד ושורש העבדה (ש"ז פ"ד) כותב: - "שאם בודק עד שידו מגעת, אפילו היה שוגג לא יאונה לצדיק כל און, אך מי שאוכל בלי בדיקה וחקירה על הספק נקרא מזיד". עכ"ל.

ויתכן שבדין זה כיון שחמור כ"כ השפעתו של האוכל מאכלות אסורות, כמ"ש בזוה"ק (פ' שמיני): ר' יצחק אומר, כל הנטמא במאכלות אסורות כאילו עובד עבודה זרה שהם תועבת ד', וכתב "לא תאכל כל תועבה", והעובד לע"ז יוצא מרשות הקדושה ועובר לרשות אחרת. ולא עוד אלא שנטמא בעולם הזה ובעוה"ב וכו' ע"ש. ועוד גרם הדבר שמחמת סילוק השכינה ממנו נכשל מעבירה לעבירה, וכמ"ש בגמ' יומא שם: "אדם מטמא עצמו מעט, מטמאים אותו הרבה" ע"ש.

והפר"ח יו"ד (סי' פא ס"ק כו) כותב וז"ל: - "ולפי שבזמננו זה אין נזהרים מענינים אלו (כשרות המזון), רוב הבנים יוצאים לתרבות רעה, ורכים הם עזי פנים שבדור ואין יראת ד' נוגעת בלבם, ואף אם יוכחום על פניהם לאו בר קיבולי מוסר נינהו". עכ"ל.

ובאור"ח הק' (ויקרא יח, ג) כתב וז"ל: - "שמעתי בשם הרה"ק האר"י ז"ל והוא כי לפעמים יתהפך האדם וישתנה מטוב לרע וטבעו ומזגו. ולא ידע מאיזה סיבה, והוא עצמו יתמה איך נהפך מדעתו. ואמר כי זה יסובב לצד שלפעמים יאכל אדם מאכל שיש בו מחלקי הרע". וע"ע במהרש"א פסחים דף קיח ע"א דכתב שאם יאכל האדם מאכלים של חמור, יהיה לו טבע ותכונה של חמור, ולכן שמח האדם הראשון כשאמרו שיאכל לחם, ולא מאכל חמור, וכו' ע"ש. וע"ע בשל"ה הק' (ח"א שער

האותיות אות ק') מה שהאריך בענין השפעת המאכלות האסורות על נפש האדם, והראשית חכמה (שער הקדושה פט"ז).

ובזה ניתן להבין איך עם ישראל כאשר חי בגלות בין גוים שפלים ביותר, רוצחים וצמאי דם, שמר על עדינות נפשו ומידותיו התרמיות, ובדור האחרון בעוה"ר יש מאותם שהתרחקו מתורה וממצוות ולא רק שאינם שומרים על מידותיהם התרומיות של עם ישראל, אלא מתדרדרים מטה ומגיעים גם למעשים שפלים כרצח, שוד וכו' ובודאי יש קשר לטימטום הלב הנגרם ממאכלות אסורות. ולכן אין הדבר דברי חסידות וצריך להחמיר טובא, ויש עוד להאריך בזה, ואכמ"ל.

אסיים בברכה לכת"ר שליט"א שבשפלינו זכר לנו ושלח לנו מחידושיו הנפלאים, ומי אנכי שאשבח לספרי כת"ר שליט"א, שיצא שמעם הטוב בעולם, אך בברכת הדיוט אברך שיזכה להאריך ימים על ממלכתו וירחיב ד' גבולו בתלמידים, ויזכה להמשיך ולהוציא מעינותיו חוצה לזכות הרבים בספריו הגדולים.

מנאי

הצב"י אליהו אלחרר יצ"ו

מודיעין

הרב סעדיה אריבי שליט"א

רב שכונת איזור ג אשדוד

אורז ודוחן - גמר מלאכתן

[שביעית פ"ב מ"ז מובא במסכת ר"ה יג,ב]

קיי"ל להלכה ששנת המעשר ביבולים נקבע לפי עונת המעשר, בפירות אזלינן בתר חנטה שהיא שליש גידול כידוע, ובירקות אזלינן בתר לקיטה. אמנם באורז ודוחן נתחבטו הראשונים בפירוש הסוגיא בר"ה (י"ג ע"ב) ומצאנו כמה שיטות בראשונים וכדלהלן.

א. שיטת התוס'

שיטת התוס' (שם ד"ה ויצבור גורנו לתוכו) דר' שמעון שזורי מודה לחכמים באורז ודוחן ופרגין ושומשמיין דאזלינן בתר השרשה (ועיי"ש שהקשו אמאי רש"ש אזיל בתר השרשה כיון דס"ל "יש בילה" ונשאר בתימא, עיי"ש), וכן היא דעת רש"י (ד"ה אישתמיטתי) שכ"ב ד: אבל במיני קטניות (כוונתו - נראה - דעל פול המצרי קאי, עיי"ש בסוגיא) פליגי, דרש"ש אזיל בתר השרשה ורבנן לא אזלי, למדנו דאשכח שמואל תנא דלא אזיל בתר השרשה בקטניות אלא אחר גמר פרי ועלי' סמיך [שמואל] לפלוגי עלי' דרש"ש ועלי' דהא מתניתין דתנינן לעיל האורז והדוחן שהשרישו וכו' ע"כ [ובהא דשמואל פליג אמתניתין דאורז ודוחן כ"כ ג"כ התוס' שם ד"ה אחר גמר פרי, "ושמואל פליג נמי אמתני' דאורז ודוחן וס"ל דאזלינן בתר גמר פרי, ודלא כרבנן ורש"ש דס"ל דאזלינן בתר השרשה, וכ"כ ג"כ שם בד"ה הוה אמינא (דף יד,א), ועיי"ש בד"ה אחר גמר פרי שהקשו שמואל דאמר כמאן, ולד' רש"י הנ"ל מתורצת קושיתם דאשכח שמואל תנא דפליג ארש"ש ועלי' סמיך לפלוגי עלי' וכו' וכנ"ל, וכ"כ המהרש"א בפירש"י (ד"ה מתוך שעשויין פירכין) בא"ד: כצ"ל, משמע לי' [לרש"י] דשמואל דקאמר הכל הולך אחר גמר פרי, באורז ודוחן נמי קאמר לה וכ"כ התוס' לקמן ודוק' עכ"ל].

וטעם התוס' דרש"ש מודה לחכמים באורז ודוחן וכו', משום שדקדקו מסיפא דמתני' דפול המצרי דסיימה בדברי רש"ש "כיוצא בהם" אלמא דרש"ש ס"ל דפול המצרי, אזלינן בתר השרשה (אע"ג דמקצתו השריש לפני ר"ה ומקצתו אחר ר"ה, ודלא כרבנן דפליגי עלי' וכמ"ש רש"י הנ"ל) כיוצא בהם דאורז ודוחן וכו' דאזלינן בהו בתר השרשה. הא להדיא דבאורז ודוחן ס"ל לרש"ש כחכמים דאזלינן בתר השרשה, ואמטול הקשו דמצד הסברה אינו מובן דכיון דרש"ש אית לי' בילה, למה צריכים ללכת אחר השרשה (דחכמים דלית להו בילה ניחא למה אזלי בתר השרשה, כיון שעשויין פירכין כמ"ש הגמ' שם) ונשאר בתימא וכמו שכתבנו לעיל (וצ"ל דגם רש"י דס"ל דרש"ש אזיל בתר השרשה באורז ודוחן, הוא מדקדקו שדקדקו התוס' מלשון המשנה כנ"ל).

ומצאתי בחפישה יישוב על קושית התוס' בפי' יפה עיניים בר"ה שם שכ' בא"ד: ובענ"ד דבירושלמי קשיא לי' ארש"ש גופי' אמאי אזיל בתר השרשה והתני צובר וכו' וכדמקשו התוס' הכא ד"ה ויצבור [כלומר דלד' היפה עיניים קושית התוס', היא קושית הירושלמי], ומשני התם בירושלמי דמשום שני מעשרות אין לתקן שיהי' כן לעולם, ולא קאמר רש"ש צובר וכו' רק לפעמים דרך מקרה עכ"ל, כלומר דדוקא בנידון שנחלקו חכמים ורש"ש בפול המצרי דמיירי במקרה מסויים שזרע בסמוך לר"ה ועיי"כ נהי' שחלק השריש לפני ר"ה, וחלק אחר שזרע ממש בערבי ר"ה, השרישו אחרי ר"ה, דנמצא דאי אזלינן בתר השרשה יהיו מעורבבים משנה ישנה ושנה חדשה, ובכה"ג הוא דהקיל רש"ש שיצבור גורנו וכו' אבל לעשות תקנה קבועה באורז ודוחן וכו' דעשוין פירכין פירכין, ואי ניזיל בתר שלישי כשאר קטניות, יהי' ברוב פעמים תערוכת משתי שנות מעשרות ונצטרך לסמוך על צבירת הגורן, באופן תמידי, לא רצה רש"ש בכך [ואולי משום דגם לדידי' לא אמרינן דיש בילה ביבש אלא בשעת הדחק ובאקראי ואינו היתר בשופי].

העולה מכל האמור: דלשיטת רש"י ותוס', שמואל פליג נמי אמתניתין דאורז ודוחן דס"ל בין לחכמים ובין לרש"ש דאזלינן בתר השרשה ואיהו ס"ל דאזלינן בהו בתר גמר פרי [ועיינן להלן הגדרת גמר פרי לד' התוס'], וכוותיהו ס"ל להרמב"ם דפסק (בפ"א דמעש"ש ה"ח) דאורז ודוחן וכו' הולכין בהן אחר גמר פרי ומתעשרין להבא עיי"ש והיי"ט דפסק כשמואל דפליג אמתניתין דאורז ודוחן וכו' דאזלא בתר השרשה (ועיי"ש בפירוש הרדב"ז דיישב קושית התוס') [דקשה גם על הרמב"ם] דשמואל כמאן, ותירץ ב' תירוצים (עיינן להלן מ"ש אי"ה הגדרת גמר פרי לד' הרדב"ז עיי"ש).

ושיטת רש"י והתוס' בדעת רש"ש דגם הוא ס"ל דבאורז ודוחן אזיל בתר השרשה וכד' חכמים, ובשיטת הרמב"ם לא ברור לי (אם כי מד' הרדב"ז בפירושו שם משמע דגם הרמב"ם ס"ל הכי, ממה דפסק כשמואל ויישב קושית התוס' וכנ"ל, אלמא דס"ל דרש"ש ס"ל כד' חכמים דאזיל בתר השרשה, דאל"כ למה יאמר דפסק כשמואל הול"ל דפסק כשמואל אליבא דרש"ש, ועיי"ש ברדב"ז דיישב קושית הראב"ד דמאחר דהרמב"ם פסק כשמואל דאזיל בתר גמר פרי, למה כתב ג"כ שצובר גרנו לתוכו דזהו דוקא לרש"ש, ולשמואל אי"צ בכך, דאזלינן בתר גמר פרי, וכולם מתעשרין להבא עיי"ש מה שיישב).

ב. שיטת בעל המאור

אולם בעה"מ (על הרי"ף עמוד 4) בד"ה א"ל, רש"ש קאמרת רש"ש סבר יש בילה, ורבנן סברי אין בילה, ואי קשיא לך הכי קשיא לרש"ש הני כמאן שוינהו רבנן ומאי שנא דאזלי רבנן בתר השרשה [א"ה, זוהי קושית התוס' ולד' היפה עיניים זוהי קושית הירושלמי פ"ב דשביעית (הלכה ה)], מתיבין לחונא ב"ח עיי"ש], וי"ל דרש"ש לדבריהם דרבנן קאמר להו, לדידי בתר לקיטה אזלינן דהיינו גמר פרי, וכך ה"ה בשליקט מקצתו לפני ר"ה ומקצתו לאחר ר"ה שצובר גורנו בתוכו אלא לדידכו דאזליתו בתר השרשה, ואמרתו שאם השריש מקצתו לפני ר"ה ומקצתו לאחר ר"ה אין תורמין

ומעשרין מזה על זה, והלוא יש להם תקנה בצבירת גרנו לתוכו, עכ"ל. הנה שבעה"מ סובר באמת דרש"ש ס"ל גם באורז ודוחן וכו' דלא אזלינן בתר השרשה כיון דיכול לצבור גרנו לתוכו, וסובר רש"ש דאזלינן בתר גמר פרי כד' שמואל [ועיין להלן מה שנעיר בדבריו].

וכן נראה ד' ר"ח (על ר"ה שם) דס"ל דרש"ש לא אזיל באורז ודוחן וכו' בתר השרשה שכ' שם, רש"ש סבר יש בילה ונעשה כולו כאחד, ומתניתין דקתני האורז והדוחן וכו' לרבנן דפליגי עלי' וסברי אין בילה, עכ"ל, הא קמן דס"ל לר"ח דמתניתין דאורז רבנן קתני לה, ורש"ש פליג עלייהו, וכד' בעה"מ, אלא דר"ח ס"ל דהיי"ט דרש"ש משום בילה ואילו לבעה"מ טעמי' דרש"ש משום גמר פרי. ובאמת שכאן המקום להתבונן בד' בעה"מ דמנין לו דרש"ש ס"ל טעמא דגמר פרי (גם מי הכריחו לומר כן) והא להדיא כתוב במשנה בדעתו דהוא משום בילה, גם פשט הגמ' משמע דלא ס"ל כשמואל וכדיפרשי' ד"ה אישתמיטתי' דשמואל ס"ל דהלכה כרש"ש ולא מטעמי', דרש"ש טעמי' משום בילה, ושמואל טעמי' משום גמר פרי וס"ל דאין בילה, עיי'ש [וכ"נ דיפרש הר"ח את הגמ' כד' רש"י ועיי' בתוס' שם], ובאמת גם מצד הסברה אי אזלינן בתר גמר פרי תו לא צריכים לטעם דצובר גורנו [וכמו שהשיג באמת הראב"ד על הרמב"ם], ועוד דכיון דרש"ש ורבנן מיירי באורז, מה הי' צריך בעה"מ להזכיר ענין דליקט לפני ר"ה ואחר ר"ה שנצטרך להגיע לטעם בילה, הא רבנן בתר השרשה אזלי והו"ל לרש"ש - לד' בעה"מ - רק לומר דבתר גמר פרי אזלינן ולא בתר השרשה.

ונראה ליישב ד' בעה"מ דהוה ק"ל כקושית התוס' [ולד' היפה עיניים - זוהי קושית הירושלמי] דלמה רש"ש אזיל באורז וכו' בתר השרשה (וצ"ל דהכריחו לומר כן ל' המשנה דקתני בד' רש"ש במשנה דפול המצרי - שהיא סיפא דמתניתין דאורז ודוחן "כיוצא בהן", כלומר דפול המצרי כיוצא באורז וכו' דמה התם אזלינן בתר השרשה אף בפול המצרי כן, ורבנן פליגי עלי' דפול המצרי א"א ללכת אחר השרשה, משום דמקצתו השריש לפני ר"ה ומקצתו אחר ר"ה ולא מהני צבירת הגורן, דביבש אין בילה וע"כ לרבנן אין לו תקנה אלא להפריש עליו ממקום אחר (ועי' בתוס' שם ד"ה ויצבור, שדייקו כן מל' המשנה עיי"ש), וע"ז השיב בעה"מ דלדבריהם דרבנן קאמר ולי' לא סבירא לי' אלא דאזלינן בתר גמר פרי.

ולכאורה קשה מי הכריחו לבעה"מ לומר דרש"ש אזיל בתר גמר פרי, והלוא טעם זה נאמר בגמ' אליבא דשמואל, אבל רש"ש טעמו כתוב במתני' להדיא משום צבירת גורן דיש בילה אף ביבש (וכ"כ להדיא רש"י שם בד"ה אישתמיטתי' עיי"ש, וכן נראה דפי' ר"ח בטעמו של רש"ש, ויפרש הגמ' כמו שפירש"י עיי"ש). ועוד י"ל דמי הכריחו לבעה"מ לומר בתו"ד: "דכך ה"ה בשליקט מקצתו לפני ר"ה, וכו' שצובר גורנו" והלוא בנידו"ד דפול המצרי לא מיירינן בהכי אלא בהשריש מקצתו וכו' ודי היה לומר - לדעתו - בד' רש"ש טעמא דגמר פרי.

וע"מ להבין דבריו יש לנו להקדים ולומר דבכל מקום שכתוב בגמ' "לדידי" קאמר לי' ואיהו לא

סבירא לי", נאמר בל' כזו "בשלמא לדידי כך וכך, אלא לדידך אודי לי מיהת בכך וכך", כלומר דטוען לו שיוודה לו לפחות במקצת הטענה.

ולאור ההקדמה הזאת יאירו בס"ד ד' בעה"מ כאור יומם וכדלהלן: דכיון דהוה קשיא לי' כנ"ל דרש' דאית לי' בילה לא צריך ללכת אחר השרשה, לכן הוכרח לפרש דלדידהו דרבנן קאמר, וכיון שהגענו לזה שוב הוכרח לומר דרש"ש אית לי' דאזלינן בתר גמר פירא וטען לחכמים שיוודו לו מיהת בדין בילה, וע"כ מוכרחים לומר דרש"ש אית לי' נמי טעם בילה וגם אזיל בתר גמר פירא ובקש שחכמים יודו לו מיהת בטעם בילה, היינו שיצבור גורנו בתוכו, והשתא ד' בעה"מ יבוארו כמין חומר, דרש"ש א"ל לרבנן, בשלמא לדידי בתר לקיטה - דהיינו גמר פרי - אזלינן, [ומכיון שרצה רש"ש שחכמים יודו לו בדין בילה, הוכרח בעה"מ להקדים דרש"ש ס"ל הכי ולכן כ' "ה"ה בליקט מקצתו לפני ר"ה ומקצתו לאחר ר"ה שצובר גרנו לתוכו למרות שבנידוד דפול המצרי לא איירינן בליקט מקצתו וכו' אלא בהשריש מקצתו וכו', ולמה הוצרך רש"ש להזכיר זה ומי הכריחו לכך, אלא ודאי דהיי"ט כמ"ש, שרצה שחכמים אף דפליגי עלי' בטעם גמר פרי, מ"מ בנידוד דפול המצרי דאף בטעם בילה סגי יודו לו מיהת דשפיר דמי להפריש מני' ובי' ע"י שיצבור גורנו בתוכו, א"כ מוכרחים להקדים דרש"ש גופי' אית לי' טעם בילה, וכל דבריו נכונים וברורים, ולהאמור יוצא דלא פליגי רש"ש ושמואל כלל דכולי עלמא אית להו טעם גמר פרי, ולפ"ז צ"ל בפירוש ד' הגמ' בתשובה לר' זירא, אישתמיטתי' הא דאמר שמואל דאזלינן בתר גמר פרי, כלומר דהיינו טעמי' דרש"ש בנידוד (וטעם בילה שהזכיר בדבריו היינו לדידהו דחכמים קאמר וכו'). ולכן פסק שמואל כוותי' דרש"ש ומטעמי' (דלא כרש"י) אלא דבדין בילה פליג שמואל עלי' וס"ל דאין בילה ביבש.

גם לפי האמור צריכים לפרש לשון "כיוצא בהן" שאמר רש"ש - לשיטת בעה"מ - דהכי קאמר לדידכו כשם דאזליתו באורז ודוחן וכו' בתר השרשה "כיוצא בהם" תלכו נמי בתר השרשה בפול המצרי, דאף דפול המצרי מקצתו השריש לפני ר"ה וכו' לל"ל דיצבור גורנו בתוכו, ושפ"ד, ודו"ק.

לסיכום: בדעת ר' שמעון שזורי יש ב' שיטות

א. שיטת רש"י והתוס' דבאורז ודוחן וכו' ס"ל כד' חכמים דאזלינן בתר השרשה.

ב. שיטת בעה"מ ורבנו חננאל, דרש"ש פליג על חכמים בדין אורז ודוחן וכו' וס"ל דאזלינן בהו בתר גמר פרי (לד' בעה"מ), או בתר בילה [לד' ר"ח] ולא בתר השרשה, ובדעת שמואל, כו"ע ס"ל דפליג נמי אמתניתין דאורז ודוחן וכו' וס"ל דאורז ודוחן וכו' נמי אזלינן בהו בתר גמר פרי ולא בתר השרשה [ולד' רש"י ותוס' פליג שמואל ע"ד חכמים ורש"ש, ועיי' ברש"י שם שיישב מה שקשה דשמואל כמאן אמרה (וכמו שהקשו התוס' שם ונשארו בתימה) ותי' דס"ל כרבנן דרש"ש (בפול המצרי) דלא אזלי בתר השרשה וצ"ל דאזלי בתר גמר פרי, ושמואל פסק כותייהו, וזהו שסיים רש"י שם "למדנו דאשכח שמואל תנא דלא אזיל בתר השרשה בקטניות אלא אחר גמר פרי ועלי' סמיך

לפלוגי עלי דרש"ש ועלי דהא מתני' דתנינן לעיל האורז וכו' שהשרישו עכ"ד, ולד' בעה"מ פסק כרש"ש דאזיל בתר גמר פרי כנ"ל].

וכ"פ הרמב"ם (בפ"א ממעש"ש ה"ח), הלכה כשמואל דאזלינן בתר גמר פרי גם באורז ודוחן וכו' (ועיי'ש הרדב"ז שיישב את קושית התוס' "שמואל כמאן אמרה" וזו לשונו: שזאת הקושיא לא תפול על פסקי הלכות, כיון דלא אשכחנא שום אמורא דפליג אשמואל, בתר אמוראי אזלינן ופסקינן הלכתא, ושמואל ידע דאיכא תנא דקאי כותי', א"נ דהכי קבל מרבו שקבל מרבו כתנא דמתניתין דאין בילה, וקבל הלכה כרש"ש, וא"א לקיים שתי הלכות אלו א"כ נלך אחר גמר פרי והלכתא כרש"ש ולא מטעמי' עכ"ל), ועיי"ש השגת הראב"ד ויישוב הכ"מ והרדב"ז והפני משה (על הירושלמי פ"ב דשביעית הל"ה ובמרה"פ שם ד"ה תני שש מדות) מ"ש ליישב באורך, ובערו"ה (סי' קי"ח סעיפי' יח - כו) עיי"ש שהאריך (וראה עוד לקמן).

ג. הגדרת גמר פרי

ראינו בד' בעה"מ דגמר פרי היינו לקיטה כמ"ש לעיל. אמנם התוס' בר"ה שם (ד"ה אחר גמר פרי), כתבו דגמר פרי אינו לקיטה דזימנין דנגמר לפני ר"ה ונלקט אחרי ר"ה וכו', אבל הני אין לקיטתן בגמר פרי שממתין להן עד שיתייבשו ואין לקיטתן כאחד דמתייבשין פירכין פירכין, אבל גמר פרי כאחת, ולכך מותר לעשר לשמואל אע"ג דסבר אין בילה עכ"ל. [ולד' הרדב"ז (פ"א דמעש"ש ה"ח), גמר פרי היינו הבאת שליש, עיי"ש וצ"ע, ושור"ר בחכ"א ס"ט (עמ' צג) שכ' וצ"ע אם רוצה לומר גמר פרי כמו שאר קטניות, דהיינו לעונת המעשרות, ושם בהערה י"ב, כ' שכן משמע ברדב"ז (הנ"ל). ועיי"ש] ובס' קיצור ה' תרו"מ [להגר"י בויאר עמ' כז', ס"ז] כתב האורז והדוחן וכו' הולכים בהם אחר גמר פרי, דהיינו כשכבר אין משביחים בשהייתם בקרקע, ואפשר לדעת הרמב"ם, אזלינן בתר גמר פרי ואפי' משביחים עדיין. ובהערות על הסעיף הנ"ל כ', עי' חזון איש שם (חזו"א שביעית סי' ז' ס"ק ט"ז) עכ"ד.

מדבריו משמע לד' החזו"א, הוא גמר פרי לגמרי אלא דמספק"ל אם הוא דוקא כשגמר השבחתו או דילמא אפי' עדיין משביח בשהייתו בקרקע, אם כבר נגמר הפרי (כנראה לפי המקובל אצל בני אדם) מיקרי גמר פרי. וכן משמע שהבין ג"כ הערו"ה (סי' קיה סעיף כ"ד) דגמר פרי אינו שליש גידולו שכ'.... ואם זרעו [לפול המצרי] לזרע, דינו כתבואה וקיטניות דהולכין אחר שליש, ואם זרעו לירק דינו כירק דהולכין אחר לקיטה, אמנם אם זרעו סתם והשתא א"א לילך אחר שליש מפני הירק, ואחר לקיטה מפני הזרע, והוה כאורז ודוחן שא"א לעמוד עליהם אימתי זמנם, ובזה תניא מקודם דב"ש וב"ה ס"ל דהולכין אחר "גמר פרי", דכל שאין הדבר מבורר הולכין אחר גמר פרי כשמואל, עכ"ל הא קמן דס"ל לערו"ה דגמר פרי אינו שליש גידולו אלא גמר פרי ממש, וגם יוצא מדבריו דס"ל כהתוס' דגמר פרי אינו לקיטה, ולא כבעה"מ דס"ל דהם דבר אחד.

ד. מכל האמור לעיל נמצא די ש' שיטות בגמר פרי

א. שיטת בעה"מ, דגמר פרי הוא לקיטה.

ב. שיטת התוס', דגמר פרי הוא לפני הלקיטה.

ג. שיטת הרמב"ם, שנוי במחלוקת, דלד' הרדב"ז ס"ל להרמב"ם שהוא שלישי גידולו, ולד' החזו"א, להרמב"ם הוא גמר פרי ממש (לא שלישי גידולו ולא לקיטה) והוא כד' התוס' הנ"ל (אלא דמספק"ל בד' הרמב"ם דאולי "אפי' עדיין משביח בקרקע", כל שנגמר הפרי מיקרי גמר פרי, ובזה שונה הוא מד' התוס'). וכ"כ ערו"ה דהוא גמר פרי (ולא שלישי גידולו ולא לקיטה) וכ"נ עיקר בד' הרמב"ם (ודלא כהחכ"א דחשש לד' הרדב"ז, דלהרמב"ם הוא שלישי גידולו).

ולדינא נלע"ד כד' הרמב"ם והתוס' דהוא גמר פרי לגמרי (ואף דהחזו"א מספק"ל בד' הרמב"ם דאולי אפי' משביח עדיין בקרקע, מיקרי גמר פרי, מ"מ לא שבקינן פשיטותי' דהתוס' מפני הספק בד' הרמב"ם) וכן עיקר להלכה ולמעשה.

והנלע"ד כתבתי

והיעב"א וציי"מ וימנ"א

הצב"י סעדי' אריבי ס"ט

נ.ב. ולפום ריהטאי לא מצאתי בשו"ע (יו"ד סי' שלא) שהביא הלכה זו (למרות שבכ"מ על הרמב"ם שם האריך בזה) ולא ידעתי למה השמיטה משולחננו הטהור, ואולי רמזה במקום אחר, ויל"ע בספרי הקיצורים אם דברו בזה, וכעת צל"ע ואכמ"א.

הנ"ל

אוצר התשובות

זרעים

הרב דוד אביטן שליט"א
שלוחת המכון בירושלים

הלכות חדש

סימן רצג

דיני חדש ומתי נוהג

ב. איסור חדש נוהג בין בארץ בין בחוץ לארץ, בין בשל ישראל בין בשל עובד כוכבים.

אוצר התשובות

חדש בחוץ לארץ [ח"ב - שיטת הב"ח ומו"מ על דבריו ע"י בני דורן]:

ד. דעת הב"ח

הבית החדש בספרו כאן ובאו"ח (סי' תפ"ט) כתב: תבואה שגדלה בחו"ל ברשות עכו"ם אין נוהג בה כלל איסור חדש, שלא כדברי התוספות בקידושין הנ"ל, (בחוברת 18). ושם סיכום כל שיטות הראשונים. והוכיח מהש"ס הפך דבריהם. וזת"ד כאן: על מש"כ הטור דחדש נוהג בחו"ל בשל גוי, אי"ז מפורש בתלמוד והרי"ף והרא"ש והרמב"ם לא כתבו אלא דחדש נוהג בחו"ל כרבי אלעזר, והרמב"ם כתב (פ"י דמעש"ש ה"ט) דערלה נוהג בשל גויים, ובחדש לא הזכיר, אלמא אינו נוהג בשל גוי. אלא דהתוספות בקדושין כתבו דמשמע בירושלמי (סוף ערלה) שחדש נוהג בשל גויים, דפריך מתני' דתנן ר' אלעזר אומר אף החדש אמאי לא תני חלה, ומשני לפי שאינה בשל גויים, משמע דחדש נוהג בשל גויים. וכיו"ב, כתבו המרדכי ומהר"מ וראב"ה וסמ"ק. אמנם המנהג פשוט להתיר, ואף גדולי התורה מהר"ש שכנא ומהרש"ל ותלמידיהם לא היו אוסרים, ושתו השכר הנעשה מחדש, זולת קצת חסידים נזהרו כו'. וזה אשר כתבתי ע"ד התוספות: ותימה מאי ראייה מביא ר"י מהירושלמי, דודאי מאי דפריך אמאי לא תני חלה, ומתריך לפי שאינה נוהגת בשל גויים, לאו לר' אליעזר שסובר שחדש נוהג בחו"ל, פריך אמאי לא תני חלה, ומשני לפי שאינה נוהגת בשל גויים כערלה וכלאים שנוהגים בגויים, וא"כ י"ל שחדש לר"א נוהג דווקא בשל ישראל, וגם הוא לא הזכיר חלה מהאי טעמא, ות"ק נמי מודה לזה, ופלגי רק בחדש של ישראל בחו"ל, אבל בשל גויים לכו"ע אינו נוהג. וכתב ליישב ד' התוספות, דמלשון המשנה ר' אלעזר אומר "אף החדש, משמע שדין החדש דינו כדין ערלה וכלאיים לת"ק, ונוהג בשל גויים וכו'. ודחה הב"ח שאי"ז מוכרח בכל

מקום שדין זה גזה שוה לגמרי, שהרי כלאים בחו"ל לכו"ע מד' סופרים, גם הרא"ש בתשו' לא הביא ראית התוספות משום דלא ברירה ליה ראית ר"י מהירושלמי. גם על ראית הרא"ש בתשו' דמדערלה נוהגת בשל גוי בחו"ל, ק"ו חדש שנוהג מהתורה בחו"ל ודאי שנוהג גם בשל גוי. כתב הב"ח: ק"ו פירכא הוא, דמה לערלה שכן איסורו איסור"ה, לא כן חדדש שאינו אסור בהנאה ויש היתר לאיסורו. ועל כרחך לומר כן לת"ק שסובר שחדש בחו"ל מותר אף בשל ישראל, אפי"ה ערלה וכלאים אסור בחו"ל מד"ס, אפי"ה בשל גוי. עוד הקשה על הרא"ש שכתב בתשובתו שערלה בחו"ל מדרבנן. הא בפסקיו (הלכות ערלה סי' א) פסק שערלה בחו"ל הלכה למשה מסיני כעולה, וא"כ ליכא למילף מינה, דאין למדים ק"ו מהלכה (כדאי בשבת קלב.).

ולכן מסקנת הב"ח, שהרא"ש חזר בו בפסקיו ממ"ש בתשובתו. עוד כתב הב"ח ראיה שאין חדש נוהג בשל גויים מפ"ק דר"ה (יג.): בעו מיניה חברייא מרב כהנה עומר שהקריבו ישראל בכניסתן לארץ מהיכן הקריבוהו אם תאמר דעייל ביד נכרים "קצירכם" אמר רחמנא ולא קציר נכרים, וממאי דאקריבו דילמא לא אקריבו, לא סלקא דעתך דכתיב (יהושע ה יא) "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח" ממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול, דאקריבו עומר והדר אכלו, מהיכן הקריבו, אמר להם כל שלא הביא שלישי ביד נכרי. והשתא אי אמרת דחדש נוהג בשל נכרי בלאו הך דיוקא דממחרת הפסח אכלו כו' נמי הוי מצי למימר דמדכתיב "ויאכלו מעבור הארץ" ע"כ הקריבו עומר קודם, דאסור לאכול קודם משום חדש. אע"כ דאינו נוהג בשל גויים, וס"ד דלא הקריבו כיוון דעייל ביד גוי, לכן צריך דיוקא דממחרת הפסח אכלו מעיקרא לא אכלו, כלומר שהקריבו עומר משל ישראל, ומעיקרא לא אכלו משל ישראל, ומהיכן הקריבו, מתבואה של"ה שלישי ביד גוי. הרי מוכח להדיא שלא הביאה דאין איסור חדש אלא בשל ישראל.

עוד הביא מ"ש בלקוטי מהרי"ל והתה"ד בשם או"ז (הנ"ל אות א') שחדש בחו"ל אסור מדרבנן, וכתב פשיטא דאין לומר דאיסור חדש בחו"ל דרבנן דקימ"ל כו' אלעזר, אלא ר"ל בשל גויים הוי דרבנן, דסתם חו"ל בשל גויים הוא. וכתב שי"ל שכיון שמדאורייתא אין איסור בשל גויים מהיכי תיתי לומר שרבנן גזרו בזה, ולחדש גזירה חדשה שלא נאמרה בתלמוד, ומהירושלמי אין ראיה כו'. (אמנם מגוף דברי האו"ז הנ"ל [שבזמן הב"ח עדין לא נדפס] מבואר שס"ל שאין הלכה כו"א וכמבואר). עוד הביא תשו' מהר"מ מ"צ בשם רבנו אביגדור בשם ריב"א שסובר שחדש אינו נוהג בחו"ל בשל גויים. ושם משמע להו דהלכה כת"ק דר' אלעזר עכ"ל התשובה. וכתב הב"ח שאפשר שעל זה סמכו הגדולים שלפנינו. אבל נראה דאע"ג דהלכה כו"א, אינו נוהג בשל גויים מעיקר ההלכה. ור"י נמי אפ"ל שלא כ"כ למעשה. והגדולים שאחריו הוסיפו וכתבו לאיסור בסתם. וסיים לכם אין לשום אדם להורות לאיסור הפך המנהג כו' ומי שרוצה יחמיר לעצמו וחסידות היא ולא יורה לאחרים דלא ליתיי לנצויי ודווקא חסיד מפורסם וכו'. ובאות ג כתב, לעצמו דווקא בביתו, ולא כשמיסב בסעודה עם ת"ח כו'. עכ"ד הב"ח בסימן זה. (עו"כ הב"ח דיש לדחות ראית הרא"ש מערלה, דשאני ערלה שבארץ הוי דאורייתא גם בשל גוי, גם בחו"ל גזרו בשל גוי, לא כן חדש שאינו אלא בשל ישראל גם בארץ

דכתיב "קצירכם" וילפינן מיניה (ר"ה יג.) שאין העומר קרב אלא מקציר ישראל. וכיון דתלי רחמנא איסור חדש בקצירת העומר, ודאי לא ראו לגזור בו בחו"ל בשל נכרי.)

ה. ובתשובות הב"ח החדשות (סי' מ"ב) תשובה מהב"ח להרב מהר" ליבא ליבא אב"ד ק"ק לובלין. בתוך התשובה, ענין שהי"ל לב"ח עם חזן הקהל שהתרעם על שהב"ח מתיר ושותה שכר מחדש, ועברו ביניהם דברים קשים, הב"ח נידהו, והשיב אדרבא. והב"ח מתנצל שחלילה כל דבריו הם רק להמליץ על המנהג כמו שעשו כל הגאונים, וחלילה לומר שנכשלו במאכלות אסורות, וכמו"ש התוס' פ"ק דקדושין שמגונה מאוד מי שנכשל במא"ס, ושלא קימ"ל כר' ברוך שמיקל בחו"ל, משום שפוסק כרבנן, אעפ"כ אין בשום מקום מפורש לאסור בשל גוים זולת התוספות בקדושין וכו' ואינו מוכרח וכו', והרא"ש חזר בו מתשובתו, וכו' ככל הכתיב בספרו ב"ח המובא לעיל.

חכמים בני דורו של הב"ח דוחים דבריו

ו. בשו"ת גאוני בתראי (סי' א) תשובה מרבי יו"ט ליפמן בעל התוספות יום טוב. אל הב"ח, לסתור כל דבריו כסדר שבאו בב"ח בסימן זה, מש"כ שאין מפורש בשום מקום שנוהג בחו"ל בשל גויים וגם הרי"ף והרא"ש והרמב"ם לא כתבו אלא בסתם חדש אסור בחו"ל, וכו'. מי ישמע לדבר זה, הרי בפשיטות אמרו בירושלמי (פ"ב דחלה ה"א) שהיו אסורים לאכול חדש אפי' למצת מצוה, אלא משום דעשה דוחה ל"ת, וכו'. והשתא עכ"פ חדש אסור בשל גויים בארץ ישראל, ואיך לא כתב הרמב"ם כן הרי אינו משמיט שום דבר, ק"ו דנפק"מ נמי האידנא בארץ ישראל (כלומר, בזמן הרמב"ם והתו"ט התו"ט א"י ביד עכו"ם). ולמה גם הרי"ף והרא"ש ישמיטוהו. אם תאמר שהבבלי פ"ק דר"ה שמביא כ"ת חולק, שהרי לפי"ד כ"ת אף בא"י מתיר, זה אינו כמו"ש לקמן. א"ו קושיא מעיקרא ליתא, ומה שהזכירו דערלה נוהג בשל עכו"ם ולא הזכירו כן בחדש, משום בדערלה תנן (פ"א מ"ב) עת שבאו אבותינו לארץ ומצאו נטוע פטור. וילפינן לה (בירושלמי שם) מדכתיב "ונטעתם" פרט לשנטעו גוים, והוא אמינא דהו"ה שנטע עכו"ם אח"כ נמי פטור מהאי דיוקא, לכן הוצרכו הראשונים לאשמועינן דליתא, דמריבוי "דכל עץ" ילפי' (בתו"כ) דנטעו אע"פ שלא כבשו חייבים, כלומר אפי' נטעו גויים משא"כ חדש דכתיב לחם וקלי וקרמל לא תאכלו, מהיכי תיתי למשרי משל עכו"ם, והוא הדבר אשר דיבר הרא"ש בתשובה הנ"ל. ואשר השיב כ"ת על ראית התוספות בקדושין מהירושלמי, די"ל דלאו לר"א פריך אלא לרבנן, לפי"ד ר"י טועה בדבר שתינוקות יודעין ואין לו שחר שיקשה על ר"א ולא על ת"ק. ומש"כ כ"ת להמליץ על ר"י כו'. זה קשה מהראשונים, דא"כ טעה ר"י בדבר משנה ממש, שהרי מפורש בסוגיא (קדושין לט.) דלא גרסי' אף, וכמו שכ"ת מסיק. אבל קושטא דמילתא שודאי אין לומר שר"י שגה ח"ו, וידע שהקושיא לת"ק, וכ"ת לא השגיח בתחילת דבריו, שבתוספות שם מביא דברי הירושלמי הנז' דפריך לת"ק, אלא דראית ר"י מדלת"ק מסיק דמידי דלא נוהג בעכו"ם לא תנן, אין סברא לומר שת"ק מיירי בדבר שנוהג גם בעכו"ם ור"א בדבר שאין נוהג בעכו"ם, דהא ר"א אמילתא דת"ק קא מהדר. א"כ ודאי משמע דכי הדדי ובחדא מתתא דחדש נוהג בשל עכו"ם, כמו ערלה וכלאים, ות"ק לא הזכיר חדש משום שסובר שאינו נוהג בשל עכו"ם,

והוצרך ממחרת הפסח אכול. ר"א לאפלוגי על ת"ק ולאשמועינן דנוהג. אבל אי ס"ד דאף ר"א מיירי דווקא בשל ישראל, מנ"ל דת"ק פליג בזה, הא ת"ק מיירי דווקא בדבר הנוהג אף בשל עכו"ם ומשו"ה לא תנן חלה. א"ו כדאמרן דת"ק ס"ל דאין חדש נוהג בעכו"ם ולכן לו תני לו, ור"א לאפלוגי אתא ולמימר דנוהג בשל עכו"ם. ואף שיכולים לחלק ולומר הא כדאיתיה והא כדאיתיה, הרי ר"י לא אמר אלא דבירושלמי נמי משמע וכו', שלפי סברא משמעות המשנה דכמו שלת"ק תני דווקא הנוהג גם בשל עכו"ם כן לר"א נמי בהכי מיירי. גם מש"כ מכ"ת שהרא"ש בתשו' לא הביא ראיה מהירושלמי, לפי שלא כתב אלא ור"י מביא ראיה מהירושלמי, ולא הביאה. אני אומר דס"ל להרא"ש כר"י, שאלולי כן לא היה נמנע מלכותבם, ומה שהקדים ראיה אחרת הוא לפי שפשוטה היא, ואח"כ הוסיף שכ"כ ר"י כו'. ומש"כ מר לסייע מפסקי הרא"ש שלא הביא הירושלמי לגבי חדש, כבר נפל בבירא ראיה זו משום דחדש פשוט איסורו ולא הוצרך לכותבו כנ"ל.

ותו כתב כ"ת על ראית הרא"ש בתשו' יש לתמוה דק"ו פירכא הוא דמה לערלה שכן איסור"ה ואין התר לאיסורו לכך החמיר כו'. שותא דמר לא ידענא וכו' ולא בא ללמוד בק"ו מערלה לחדש, אלא דהתורה אסרה ערלה ואסרה חדש, וערלה אסרה דווקא בארץ, וחדש גם בחו"ל, מהיכי תיתי להקל בחדש בשל עכו"ם למשרי טפי מערלה, ומסברא כ"כ ולא מק"ו, דודאי ק"ו פירכא הוא כנ"ל. ואני אומר וכו' אשתמיטי' למר ברייתא דקדושין (לה, א) דתניא רשב"י אומר שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ ונוהגין בין בארץ בין בחו"ל, והו"ה שינהגו. ומה חדש שאין איסורו עולם ואין איסורו איסור"ה ויש היתר לאיסורו נוהג בין בארץ בין בחו"ל כלאים וכו' והו"ה לערלה בשתים (כלומר ק"ו ערלה שאסור בהנאה ואין לו היתר). וא"כ מוכח שסברא הוא לומר שנלמד ערלה מחדש. וא"כ זה כוונת הרא"ש נמי ללמוד איפכא, וא"א לעשות להרא"ש טועה בדבר משנה ובודאי שאינו דן בק"ו כנ"ל. ומש"כ כ"ת להוכיח שהרא"ש חזר בו בפסקיו וסובר שערלה בחו"ל הלכה ואין למדים ק"ו מהלכה. גם בזה שותא דמר לא ידענא דאין הרא"ש לומד הק"ו מערלה בחו"ל, ובהדיא כתב והרי ערלה שאינו נוהג אלא בארץ, ומינה יליף ק"ו, דלר"א קימינן שמתיר ערלה בחו"ל, וחדש אוסר בחו"ל, ע"כ עשה ק"ו זה לפי דעת ר"א. ואעיקרא אינו ק"ו אלא עשה כן לחזק סברתו דמהיכי תיתי למשרי וכו' כנ"ל.

ועל ראית הב"ח ממסכת ר"ה, כתב התוי"ט גם בזה אשתמיט למר גמ' ספ"ק דקדושין מקור דין פלוגתא דר"א ות"ק בחדש, דאיתא התם (לו, ב) בשלמא למ"ד "מושבות" כ"מ שאתם יושבים משמע, היינו דכתיב "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח" מעיקרא לא אכול, דאקריבו עומר והדר אכול, אלא למ"ד אחר ירושה ושייבה נייכול לאלתר, לא הוו צריכי דכתיב בני"י אכלו את המן כו'. וא"כ מה שמדייקת הגמ' בר"ה ממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול היינו למ"ד שאחר ירושה ושייבה נתחייבו במצוות אלו, ואילולא דיוקא הו"א דלא נהג איסור חדש עד אחר ירושה ושייבה, וכה"ג אי' בירושלמי דחלה (פ"ד ה"א) לר"י שסובר כל ביאות שנאמרו בתורה אחר י"ד שנה שכבשו וחלקו, התיב ר' בון בן כהנא והכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח (כלומר ואיך אמרת שלא נצטוו

על החדש אלא אחר שכבשו וחלקו] ומובא בתוספות בר"ה יג, א] עי"ש. וגם יל"פ דרצו להוכיח מהדיוק שממחרת הפסח הכוונה אחר הקרבת העומר דהיינו ביום ט"ז, כלומר שממחרת הפסח שהוא נאכל ליל ט"ו, למחרתו שהוא יום ט"ז, אז אכלו מהחדש. וכבר כתבו התוספות כן בקדושין שם בשם ר"י, דלהכי הוצרכו להאי דיוקא, לבל נטעה דאחר הפסח הוא אחר שחיטת הפסח דהיינו יום ט"ו, וכדי שיוכל להוכיח שהקריבו עומר קודם שאכלו, ויוכל להקשות מנין הי"ל תבואה לקרבן.

ולכן גם מש"כ כ"ת לפרש ד' מהרי"ל שאיסור חדש בחו"ל דרבנן, דמיירי דווקא בשל נכרים דקימ"ל כר"א, א"ו בשל עכו"ם הוא וסתם חו"ל ביד עכו"ם. ליתא דלר"א מוכח דמדאורייתא הוא כמושנ"ת. אלא טעמא דמהרי"ל משום דבמנחות (סח, א) איתא ר"פ ור"ה אכלי חדש כ"ו ס"ל חדש בחו"ל דרבנן. וכבר הקשתי בס' תוי"ט בפ"ק דקדושין על הרי"ף והרא"ש שפסקו כר"א. ומ"מ דינם אמת דאיתא התם רבנן דבי רב אשי לא הוי אכלי. וכן אי' התם דרבינא אמר בשם אביו דחדש בחו"ל דאורייתא, (כלומר, ובתראי ניהו). ומ"מ יש לומר דטעם אותם פוסקים, שס"ל כר"פ, אכל לא מכח ההיא דראש השנה.

ותו ק"ל אמאי הזכיר למהרי"ל ולתה"ד מה שהוא לזכותו, ולא כתב מסקנתם, דמהרי"ל מסיק מ"מ אנשי מעשה מחמירין, גם בתה"ד כתב שאין להתיר אלא מכח ס"ס, מוכח דס"ל דמדאורייתא הוא. ועל הדחיה הנוספת שדחה הב"ח את ראת הרא"ש מערלה כתב לו התוי"ט שם: אין ראית "קצירכם" שנאמר בעומר. על חדש כלל, דמהיכי תיתי לתלות חדש בעומר, דאם תאמר כן, בזה"ז דליכא עומר היכי אכלינן. אלא בתורה נאמר "עד עצם היום הזה" להבאת עומר בזמן שהמקדש קיים להתיר חדש באותו יום מיד אחר הבאת העומר ביום ט"ז כדאי' במנחות (סח, א), נמצא שעומר לא בא אלא למהר להתיר, אבל לא שאיסור חדש תלוי בו כלל, וכן ברור ופשוט.

גם מש"כ הב"ח שבתשובת מהר"מ מ"צ כתב שבה"ג נמי ס"ל שאין חדש נוהג בגויים. כותב התוי"ט דקדקתי בספר בה"ג ולא מצאתי, ועי"ש בהלכות עצרת דמייתי לדרכינא הנ"ל, ולא הזכיר לא של ישראל ולא של עכו"ם. ומ"ש שריב"א פוסק כת"ק דר"א, תימה א"כ אף בשל ישראל אינו נוהג בחו"ל, דת"ק ס"ל שחדש הוא חובת קרקע ואינו נוהג אלא בארץ כו', הלכך אני אומר לאו מהר"מ מ"צ חתים עלה. וסיים הרב תוי"ט וכתב שודאי משו"ה תני ר"א אף החדש ולא תני חלה, משום דחדש בחו"ל אסור בכו"ג בין בשל ישראל בין בשל עכו"ם, וכמו"ש בירושלמי שהביא התוספות. ולכן הנוהג איסור אל יסוג אחור ממנהגו, ולאחרים אל יורה דמוטב שיהיו שוגגין, כמ"ש הרא"ש (ריש כלל ב). שוב כתב שמצא בראבי"ה דאסור בחו"ל בשל עכו"ם והביא ראיה מהירושלמי דערלה כמו"ש התוספות בקדושין ומפ"ק דמנחות, ואף בסוגיא דר"ה האריך עכ"ד. (נמצא בראבי"ה

פסחים סי' תקכ"ז עי"ש)

ז. הב"ח השיב על השגות התוי"ט מובאת שם בשו"ת גאוני בתראי וזת"ד: על מה שהוכיח

התוי"ט שחדש נוהג בשל גויים מהירושלמי (פ"ב דחלה ה"א). אדרבא מוכח משם איפכא, דהא התם בעי ר' קמי יונה ר' ירמיה בשעה שנכנסו ישראל לארץ ומצאו קמה לחה מה שתהא אסורה משום חדש. א"ל למה לא כו' אפי' יבשה אפי' קצורה מעתה אפי' חיטים בעליה, כך אני אומר לא אכלו ישראל מצה בליל פסח. ופליגי התם אם עשה דוחה ל"ת או שאכלו ממ"ש ביד גויים, וקשיא, אמאי בעי בלחה טפי מיבישה, ועוד מסיק שאכלו מתגרי גויים, למה ליה תגרי גויים תפ"ל שלקחו משל גויים ועשו מצה. אלא ודאי מבעיא ליה אפילו תמצא לומר שקמה יבישה ביד גוי אין בה איסור כיון שנמצאת ביד גוי, מ"מ בקמה לחה שקצרה ישראל יש איסור חדש, או דילמא כיון שהביאה שלישי ביד גוי אין בה איסור. וענה לו ודאי שיש בה איסור אפי' ביבישה דמיד כשנכנסו לארץ זכו בה, ואפי' קצורה נמי הו"ל של ישראל, ואסור. ולפי"ז קשה איך אכלו מצה הא הכל אסור משום חדש, ואפי' תבואה ישנה עתה שנכנסו חל עליה שם חדש שנכנסה לרשות ישראל, ואמר לו אה"ן לא אכלו מצה, וכן פי' הר"ש שכל זמן שלא נכנסו לא חל איסור חדש וכשנכנסו נאסר הכל. וגם לו הקריבו עומר במדבר שיתיר את של אשתקד. ודחה לו שודאי אכלו, ואפי' תמצא לומר שהכל אסור משום חדש, למצה מותר דעשה דוחה ל"ת. ולמ"ד שבכה"ג אין עשה דוחה ל"ת שאינו כתוב בצידו, אכלו משל תגרי גויים, כלומר ממה שהביאו גויים מחו"ל, הרי מוכח דחדש בחו"ל מותר.

וכן כתבו בפסקי התוספות במנחות (סי' קפו - לפנינו סי' ר) בשם ר"א מבה"ם שחדש בחו"ל מדרבנן, ושביירושלמי ל"מ הכי. הרי דקדמונינו נחלקו בשל גויים יש אוסרים ויש מתירים אפי' מדרבנן. והרב מהרש"ל חתום עליה דהך תשו' דבשל גויים מותר בשם מהר"מ מ"צ.

ומה שדחה התוי"ט ראית הב"ח מראש השנה דקאי למ"ד אין חדש נוהג אלא אחר כיבוש וחלוק. כתב הב"ח שא"כ הי"ל לגמ' לכתוב כן, דהא קימ"ל כמ"ד "מושבותיכם" בכ"מ שאתם יושבים נוהג איסור חדש (כלומר בשל ישראל לפי דרכו של הב"ח). ועל מש"כ התוי"ט דהך דר"ה דייק לאשמועינן דממחורת הפסח הוא יום ט"ז, כתב הב"ח דליתא דלפירוש ר"ת (בתוס' ר"ה יג, א ד"ה דאקריבו) מפרש דממחרת הפסח הוא ט"ו ואכלו מן הישן וסיפא דקרא עד עצם כו' הוא ט"ז ולדידיה שפיר איכא ראיה מהך סוגיא ור"י לשטתו דחדש אסור בשל גוי פרש הסוגיא דלא כר"ת.

ח. אף התוי"ט חזר והשיב לב"ח וזת"ד: על ראית הב"ח מהירושלמי דחלה, הראבי"ה כבר הביא זה הירושלמי כראיה שחדש אסור בשל גויים מדלא אכלו מצה אלא משום שעשה דוחה ל"ת. הרי שלראבי"ה פשיט"ל דהך ירושלמי אוסר בשל גויים. וכתב לפרש את הירושלמי כך, דהא דבעי לחה טפי מיבישה מדובר שיבישה כו"כ שאי"צ לארץ והוי כתלוש ואין בה איסור חדש, ופשיט ליה דליתא דחדש חל בעת שבאו ישראל לארץ ולא משום זכית ישראל בקרקע, ואפי' תבואה שבעליה נאסרה, ואינו תלוי בקרקע. ומקשה א"כ איך אכלו מצה. ותריך לחד מ"ד אכלו מתגרי גויים. כבר הרגיש ראבי"ה בקושיא זו אמאי לא קאמר שאכלו ממה שנמצא בעליה, ותריך שמא מפני שדומה

לגזל כו', אע"ג דכתיב ואכלת את כל העמים, מצוה שאני, עכ"ל. והך תרוצא דירושלמי הוא אליבא דר"י שסובר שכל י"ד שנה של כיבוש וחילוק לא חל כלל איסור חדש, כמבואר בירושלמי שם. גם על פסקי התוס' דמנוחות שהביא הב"ח טען התוי"ט דאדרבא כוונתם שמהירושלמי מוכח לאסור, וכדבריהם בקדושין, ולא להתיר כמוש"נ מהב"ח. ואף שמהרש"ל חתם על תשו' מהר"מ מ"צ לא הרגיש בקושיא גדולה. ועל דחית הב"ח להא דר"ה כתב התוי"ט, דכיון שאין הלכה כר"י אי"ז דחוי. והדחיה עפ"ד ר"ת אינו מוכרח ודחוק, וכו"ז ברור. עכ"ד.

המעבדה לבדיקת חרקים

תוצאת בדיקת ארטישוק - טרי ובשימורים והנחיות לבדיקה

ד' תמוז התשנ"ח

לכבוד

הרב **שבתי נאמבורג** שליט"א
מכון התורה והארץ
כפר דרום

שלום רב!

לבקשתך הנני להמציא לך את בדיקות המעבדה שנעשו במכון לירק הארטישוק בטרי ובשימורים, ואת המסקנות הנלמדות מהתוצאות, כדי לידע כיצד יהיה לאוכלם ללא חשש חרקים.

ארטישוק טרי:

נבדקו במכון עשרות רבות מירק זה, בכל סוגי הארטישוק השונים, ולהלן התוצאות:

ארטישוק זן "ברוטן" (עליו עגולים וסגורים - ירוק): באופן טבעי נמצא פחות נגוע, שכן חדירת החרקים אליו פחותה יותר.

ארטישוק זן "ויולט" (עליו פתוחים - סגול): נמצא נגוע הרבה יותר.

תוצאות בדיקה לארטישוק אחד:

1. תולעת פלוזיה שמקפצת. 2. כנימות עלה רכות בצבע ירוק. 3. כנימות עלה מכוונפות. 4. כמות גדולה של תריפסים. 5. שבלול. 6. עקב ההפרשות המתוקות של כנימות העלה נמצאו עשרות רבות של נמלים.

צורת הבדיקה (בכל הזנים):

א. עדיף להשתמש רק בלב וגם מהלב להוריד קצות העלים, שכן החרקים בורחים ומתחפרים שם.

ב. אם רוצים להשתמש בעלים, יש להורידם אחד אחד. להשרותם במי סבון, לאחמ"כ לשפשף כל עלה ולבודקו מהחרקים הנ"ל.

ארטישוק שימורים:

לבבות ארטישוק (שימורים תוצרת וילי פוד - ספרד):
לבבות ארטישוק נמכרים לאחר שהורדו מהם העלים העליונים, ונשאר תחתית הארטישוק כולל הלב - העלים הצמודים לתחתית. קָה

תוצאות בדיקה ל - 2 קופסאות:

קופסא א': ראש 1: 4 כנימות עלה. **ראש 2:** 2 כנימות עלה, 1 טריפס. **ראש 3:** 3 כנימות עלה, 2 טריפסים. **ראש 4:** 4 כנימות עלה. מלבד הנ"ל נמצא פסולת חרקים.

קופסא ב': ראש 1: 3 כנימות עלה, 1 טריפס. **ראש 2:** 3 כנימות עלה. **ראש 3:** 1 כנימת עלה. **ראש 4:** 3 כנימות עלה. מלבד הנ"ל נמצא פסולת חרקים.

נמצאת למד שלא נמצא ולו ארטישוק אחד נקי!

צורת הבדיקה:

א. כנ"ל בארטישוק טרי עדיף להשתמש רק בלב וגם מהלב להוריד קצות העלים.
ב. אם רוצה להשתמש בעלים ינהג כנ"ל בארטישוק טרי.

תחתיות ארטישוק:

תחתיות ארטישוק נמכרים לאחר שהורד מהם כל העלים כולל הלב, ונותר רק החלק התחתון של הירק. ברוב התחתיות הורדו גם קצות העלים, כבר במפעל.

תוצאות בדיקה ל - 2 קופסאות:

תחתיות ארטישוק (שימורים תוצרת וילי פוד - ספרד):
כל הארבע תחתיות נקיים לחלוטין. (גם באותם תחתיות שנשארו קצוות עלים).

תחתיות ארטישוק (שימורים תוצרת מרינה):
כל הארבע תחתיות נקיים לחלוטין.

מימצאים אלו מצטרפים למימצאים מבדיקות קודמות, המראים שבתחתיות אין חרקים מצויים כלל, (בסינון המים נמצא פסולת - אולי של חרקים).

צורת הבדיקה:

אם התחתית נקייה משאריות של קצוות עלים, אפשר לאכול את התחתית ללא כל חשש חרקים. ואם נותרו בתחתיות קצוות עלים, יש להורידם, ולאחר שטיפה במים אפשר לאוכלם.

בברכה

שניאור ז. רווח

מהנעשה במכון

א. "זמרת הארץ" - ספר חדש

לאחר עמל של כשנה, בימים ובלילות, זוכה מדרשיית לה"ב שע"י המכון להגיש לציבור הרחב, ובמיוחד לתלמידי התלמודי תורה, את הספר "זמרת הארץ", הכולל פרקים על מהותה, הלכותיה ומצוותיה של ארץ ישראל.

ספר זה - בחלקו ההלכתי - נכתב לאחר שהגענו למסקנה, שלא קיים שום ספר העונה על הדרישות הגבוהות הנדרשות מקהל הלומדים והתלמידים בנושא המצוות התלויות בארץ. הן מבחינת הגשתו של נושא זה בצורה דידקטית, והן מבחינת הדיוק ההלכתי המתאים לפסקי מרן בעל השלחן ערוך.

בחלק זה נכתבו פרקי הלכה על כל המצוות התלויות בארץ: תרומות ומעשרות, כלאיים, ערלה, שביעית, חלה, חדש, ופרק חשוב ביותר: גבולות הארץ, והכל מלווה בציורים, איורים ותמונות ברמה מקצועית גבוהה מאד.

ובחלקו הרעיוני של הספר, ניצבנו לפני כתיבתו, אל מול חוסר מוחלט בחומר כתוב, העוסק בחינוך להכרת ארץ ישראל מבחינה רעיונית והיסטורית.

ואכן, עמל רב הושקע כדי לקבוע את נושאי היסוד בחלק זה: שמות הארץ, הכמיה לציון, שבעת המינים, שבחה של ארץ ישראל ו: ערי הקודש.

כעת, ניתן לקבל תמונה שלימה על ארץ ישראל מן הבחינות: רעיונית, הלכתית והיסטורית.

הספר היה למראה עיניהם של: מו"ר ועט"ר מרן הראשון לציון רבי עובדיה יוסף שליט"א, רבה הראשי של ירושלים וראב"ד הגאון רבי שלום משאש שליט"א, ומורה דרכו של המכון הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א אב בית הדין פ"ת וחבר מועצת הרה"ר לישראל, - שנתנו את ברכתם והסכמתם הנלהבת לספר.

בנוסף לתוכנו העשיר של הספר, נערך הספר, הודפס ונכרך בהידור רב.

ב. סרט וידאו חדש על מצוות התלויות בארץ

בעידן בו אנו נמצאים - העידן הטכנולוגי, שבו ניתן להמחיש, להסביר וללמד כל נושא בשפע של אמצעים, נגרע חלקם של נושאים הלכתיים מאמצעי המחשה. העדרותם של אמצעי המחשה, ממעיטה את קהל הלומדים, ומקשה להעביר נושאים הלכתיים בדרכים קלות יחסית.

לאור עובדה ידועה זו, נרתמנו לערוך סרט וידאו על המצוות התלויות בארץ, מתוך מטרה להמחיש בצורה הטובה ביותר את הלכותיהם של מצוות אלו.

לשם כך יצאנו לשדות לכרמים ולמטעים, וצילמנו שפע של קטעי סרטים המשמשים אותנו כעת בעריכתם לתועלת ילדי ישראל והציבור הרחב, בארץ ובעולם.

אנו תקווה שבחודש הקרוב נזכה להשלים את עריכתו של סרט הוידאו.

ג. הרצאות ושיעורים

בחודשים האחרונים - כבכל השנה - התקיימו הרצאות למבוגרים ולתלמידים בכל רחבי הארץ. למבוגרים ב: אילת - משגיחי כשרות, תל אביב, מושב תלמים, בני ברק (בר בי רב), ראשון לציון, נתניה, וכפר יונה. לתלמידים ב: בת ים, מגדל העמק, ירושלים ועוד.

כמו כן ניתנו הרצאות למשגיחי כשרות בצה"ל, שהתקיימו בבסיס צריפין, ומספר ראיונות הלכתיים בערוצים החדשים.